

Hit men inte längre?

En rapport om
deltider, välfärds-
politik och målet
om en jämlik
arbetsmarknad

Handels utredningsgrupp
Josefine Boman & Agneta Berge
Oktober 2013

Innehåll

Sammanfattning	3
<hr/>	
1. Inledning	4
1.1 Metod och källor	5
<hr/>	
2. En klass- och könsuppdelad arbetsmarknad	6
2.1 Ett klass- och könsperspektiv på deltidsarbetet inom detaljhandeln	7
<hr/>	
3. Deltidskarusellen och välfärdens funktion	13
3.1 Välfärdens funktion för jämlika och jämställda arbetstider	16
<hr/>	
4. Hur har barnomsorgen utvecklats och vad innebär det för anställda i detaljhandeln?	18
4.1 Barnomsorgen finns för att föräldrarna arbetar	18
4.2 Är vi nöjda med barnomsorgen?	20
4.3 Mer pedagogik och valfrihet, men mindre omsorg?	22
<hr/>	
5. Hur har äldreomsorgen utvecklats och vad innebär det för anställda i detaljhandeln?	25
5.1 Är Handels medlemmar nöjda med äldreomsorgen?	25
5.2 Utvecklingen av äldreomsorgen i Sverige	27
5.3 Hur påverkar utvecklingen av äldreomsorgen möjligheten till lönearbete?	29
<hr/>	
6. Välfärdens valfrihet?	32
<hr/>	
7. Hit men inte längre?	35
<hr/>	
Referenser	37
<hr/>	

Sammanfattning

I Sverige har det sedan 1970-talet funnits en politisk ambition att alla ska kunna delta i arbetslivet på lika villkor, kvinnor såväl som män, och arbetare såväl som tjänstemän. Denna ambition är viktig, inte enbart för att det hjälper dem som står längst från arbetsmarknaden, utan också för att vi som samhälle vinner på det. Sedan de jämlikhetspolitiska ambitionerna sattes har vi kommit en bra bit på väg, men inte ända fram.

Deltidsarbete är fortfarande ett stort problem, och är betydligt vanligare bland kvinnor och arbetare än bland män och tjänstemän. Arbetarkvinnorna är de stora förlorarna. I detaljhandeln jobbar nära 70 procent av arbetarkvinnorna deltid, och inte i någon ålder kommer de i genomsnitt upp i en heltidstjänst. Därtill är övergångarna från deltid till heltid relativt små. Detta utbredda deltidsarbete påverkar inte bara dessa kvinnors inkomster och möjligheter att förankra sig på arbetsmarknaden i dag, utan också deras framtida pensioner.

Skälen till att deltidsarbete är vanligt förekommande är flera, och de samverkar med varandra på komplexa sätt. I rapporten beskrivs de olika deltidsfaktorerna och hur de samverkar med hjälp av en illustration som vi kallar deltidsskarusellen. I denna deltidsskarusell är välfärdstjänsterna en central komponent. Generell och skattefinansierad barnomsorg och äldreomsorg, av hög kvalitet och med stor räckvidd, har historiskt varit viktiga i att frigöra kvinnor från obetalt arbete och etablera normen om kvinnors deltagande i arbetskraften.

När vi frågar våra medlemmar vad de tycker om barnomsorgen och äldreomsorgen ser vi det som oroväckande tendenser att många upplever en försämring av tjänsterna de senare åren, och framförallt kring äldreomsorgen finns ett relativt utbrett missnöje. Av medlemmarna uppger också 16 procent att de regelbundet hjälper en anhörig i vardagen, och 24 procent uppger att förskolans eller fritidsverksamhetens öppettider hindrar dem från att arbeta heltid. Dessutom ser vi att medan ett arbete i detaljhandeln ställer krav på att man ska jobba på obekväma arbetstider, så går utvecklingen av platser i barnomsorg på obekvämt mycket långsamt.

Samtidigt har vi en utformning och utveckling av välfärden där valfrihet, konkurrens, vinst och andra marknadsegenskaper får allt större plats. Individuella lösningar utvecklas, men som är anpassade efter en tjänstemans liv i stället för en arbetares. Individerna väntas i dag ta allt mer eget ansvar för sin välfärd genom att göra rätt val och genom att köpa tilläggstjänster inom hemtjänsten eller kring barnpassning. Den generella välfärden av hög kvalitet för alla hotas.

När Handels medlemmar vittnar om brister i tillgänglighet och kvalitet i såväl barnomsorg som äldreomsorg, och när välfärden allt mer tappar sin kompensatoriska utformning, ser vi tyvärr stora utmaningar på vägen mot en jämlik arbetsmarknad.

1. Inledning

Ur ett internationellt perspektiv kan vi i Sverige på många sätt vara stolta över kvinnors förvärvsfrekvens relativt männens. En nästan lika stor andel av kvinnorna som av männen deltar i dag i arbetskraften, vilket placerar Sverige bland de länder där kvinnor är som mest förvärvsaktiva. Detta har möjliggjorts av sådant som en välutbyggd barn- och äldreomsorg och ett skattesystem som främjar kvinnors deltagande på arbetsmarknaden även efter det att hon har skaffat familj.

Ändå har Sverige fortfarande en tydligt könsuppdelad arbetsmarknad. Vi ser det bland annat i de fortsatt stora inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor. Vi ser det också i deltidspenomenen, som inte bara präglas av tydliga könsmönster, utan även av klassmönster, där arbetare och kvinnor jobbar deltid i högre utsträckning än tjänstemän och män. Inom en kvinnodominerad arbetarsektor som detaljhandeln är därför deltidssysselsättningen utbredd; nästan 70 procent av arbetarkvinnorna inom detaljhandeln arbetar deltid.

Att arbetet inom detaljhandeln kräver att man jobbar på obekvämt arbetstid gör dessutom deltidspenomenen ytterligare komplex; de långa öppettiderna gör det svårt att inte jobba kvällar eller helger. Även om detta blir ett sätt för kvinnorna att kompensera delar av den förlust i lön som det utbredda deltidssysselsättandet innebär, så ställer det ytterligare krav på samhället runt omkring.

Frågan om kvinnors deltid är central för ett samhälle som har som ambition att kvinnor och män ska vara jämställda, med samma möjligheter till frihet och utveckling. Det samhället måste skapa förutsättningar för är att arbetsliv och familjeliv kan kombineras, och för att kvinnor och män ges lika möjligheter till såväl lönearbete, hemarbete och fritid. I detta är alltså välfärden en viktig pusselbit, där generell och solidariskt finansierad barnomsorg och äldreomsorg är två centrala komponenter.

Svensk välfärd har byggts upp så att alla medborgare oavsett inkomstgrupp garanteras välfärd, som möter deras behov, både som omsorgstagare och arbetstagare. Det innebär att välfärden måste hålla både hög kvalitet och hög tillgänglighet för att bidra till en jämlik och jämställd arbetsmarknad. Endast barnomsorg och äldreomsorg som arbetstagare kan känna sig trygga med och som finns tillgänglig när de arbetar kan på allvar bidra till en normförändring, där heltid är norm genom hela arbetslivet och på hela arbetsmarknaden, både för män och för kvinnor.

Men sedan ett antal år har välfärdstjänsternas innehåll och ambitionsnivå förändrats, samtidigt som den politiska debatten handlar om valfrihet i välfärden, snarare än välfärdstjänsternas kvalitet och räckvidd. Med valfrihet och skattesubvention av barnpassning och tilläggstjänster inom hemtjänsten förväntas individen ta allt större ansvar för sin egen välfärd – men de individuella lösningarna är anpassade efter en tjänstemans liv snarare än en arbetares. Detta trots att det är bland arbetarna som deltidspenomenen är som störst.

Ambitionen med denna rapport är att synliggöra och problematisera deltidssysselsättningen inom detaljhandeln och belysa välfärdspolitikens roll för en jämlik arbetsmarknad genom att svara på följande frågor:

- Vad tycker Handels medlemmar om barn- och äldreomsorgens kvalitet och kvantitet?
- Känner de sig trygga med välfärdstjänsternas kvalitet, och upplever de att de får del av tjänsterna i tillräcklig utsträckning?
- Hur påverkar summan av detta, tillsammans med välfärdstjänsternas utformning och utveckling på senare år, normerna kring heltidsarbete inom detaljhandeln?

I studiens första del redogörs för hur svensk arbetsmarknad i allmänhet, och detaljhandeln i synnerhet, ser ut ur ett klass- och könsperspektiv. Särskilt fokus läggs på deltidsarbetet. Vem jobbar deltid och hur länge? Studiens andra del problematiserar olika skäl till varför man arbetar deltid och hur dessa hänger samman. En faktor som påverkar deltidsproblematiken är välfärdstjänsterna, och deras betydelse för en jämlik och jämställd arbetsmarknad tas upp i studiens tredje kapitel. Kapitel 4 och 5 redogör för vad Handels medlemmar tycker om barnomsorgen respektive äldreomsorgen. Del 6 i studien går igenom välfärdstjänsternas utveckling på senare år och problematiserar deras utformning i dag.

1.1 Metod och källor

Statistiken kommer från Statistiska centralbyråns (SCB) arbetskraftsundersökningar (AKU) (delvis hämtad från LO Fakta), SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) och lönestrukturstatistik, från en specialbeställning av SCB:s AKU samt från partsgemensam lönestatistik. Deltid är definierat som en genomsnittlig arbetstid som underskrider 35 timmar i veckan.

Det bör noteras att den offentliga statistiken från SCB:s AKU inte helt stämmer överens med den partsgemensamma lönestatistiken vad gäller utvecklingen av arbetstiderna för 2012. Andelen deltider är markant lägre i den partsgemensamma lönestatistiken jämfört med i den offentliga – en skillnad som inte har funnits tidigare år. Varken vi eller Svenskt Näringsliv har kunnat utreda vad det beror på. De diagram som baseras på partsgemensam lönestatistik från 2012 kan därför med fördel tolkas som att arbetstiderna antagligen åtminstone inte är högre än vad som redovisas, men möjligtvis lägre.

Rapporten bygger också på en medlemsundersökning som är gjord tillsammans med Novus. 584 detaljhandelsanställda har fått svara på frågor om sin arbetstid, sitt omsorgsansvar och deras upplevelser av välfärdstjänsterna som de har en erfarenhet av.

I rapportarbetets inledningsfas genomfördes djupintervjuer med deltidsanställda medlemmar. Resultaten av intervjuerna är inte med i rapporten, men har bidragit till att identifiera skäl till deltid, och de olika faktorerna i illustrationen *deltidskarusellen*.

2. En klass- och könsuppdelad arbetsmarknad

I ett internationellt perspektiv har Sverige både ett relativt högt arbetskraftsdeltagande bland kvinnor och ett relativt jämställt arbetskraftsdeltagande mellan män och kvinnor. Även om Sverige klarar sig relativt bra internationellt kvarstår faktum att den svenska arbetsmarknaden inte är jämställd.

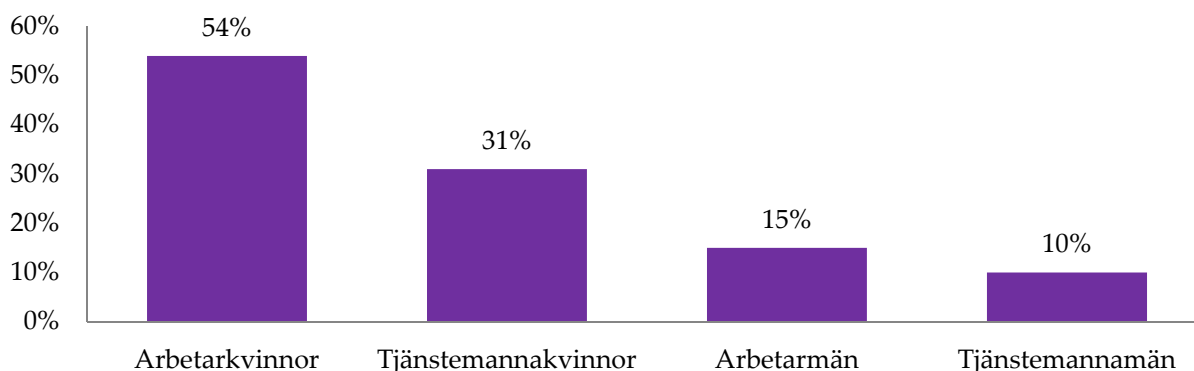
Män har till att börja med högre sysselsättningsgrad än kvinnor. År 2012 var 76,8 procent av männen i Sverige sysselsatta jämfört med 72,9 procent av kvinnorna. Dessutom stod en högre andel kvinnor än män utanför arbetskraften, med runt 21 procent av kvinnorna utanför arbetskraften mot runt 16 procent av männen. Därtill är det så kallade rålönegapet mellan män och kvinnor fortsatt stort. Rålönegapet återspeglar genomsnittliga löneskillnader mellan män och kvinnor när lönerna är omräknade till heltidslöner, men tar inte hänsyn till sådant som skillnader i ålder eller utbildning. År 2012 var rålönegapet 86 procent, vilket betyder att kvinnors lön i genomsnitt var 86 procent av mäns lön.

Om lönegapet beräknas på faktisk lön, inte omräknade till heltidslöner, är lönegapet ännu större. Detta beror på att kvinnor jobbar deltid i högre utsträckning än män. År 2012 arbetade nämligen var tredje kvinna deltid på svensk arbetsmarknad, mot knappt var åttonde man. I genomsnitt arbetade drygt var fjärde sysselsatt deltid. Detta får konsekvenser för kvinnors löneläge genom arbetslivet och senare även för deras pension.

Det finns även tydliga klassmönster vad gäller andelen som jobbar deltid respektive heltid, där arbetare jobbar deltid i större utsträckning än tjänstemän, med 33 procent av arbetarna som jobbade deltid år 2012, mot 21 procent av tjänstemännen.

Om vi kombinerar klass- och könspektivet ser vi att arbetarkvinnor är de som i snitt arbetar deltid i störst utsträckning i Sverige; fler än varannan arbetarkvinna jobbade deltid år 2012. Samma år arbetade ungefär var tredje tjänstemannakvinna deltid. Detta motsvarande ungefär dubbelt så hög andel deltidsarbetande som bland arbetarmän och tre gånger så hög andel som bland tjänstemannamännen, bland vilka femton respektive tio procent arbetade deltid 2012. Även om tjänstemannamän är de som arbetar deltid i minst utsträckning, var skillnaden i andelen som arbetade deltid mellan arbetarmän och tjänstemannamän inte väldigt stor.

Diagram A. Andel som arbetade deltid år 2012, uppdelat på klass och kön

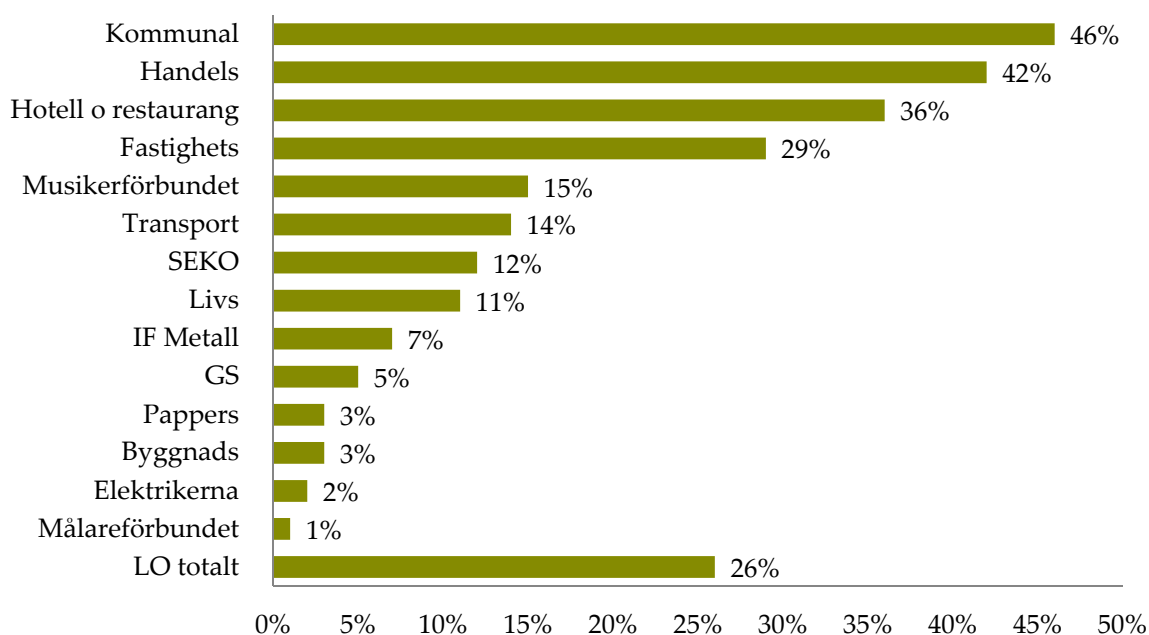

Källa: SCB/AKU, hämtad från LO Fakta.

I linje med att andelen som jobbar deltid inte är jämnt fördelad över könen bland arbetare, så är andelen som jobbar deltid inte jämnt fördelad bland arbetarnas olika fackförbund, där tydligt kvinnodominerade fackförbund har en högre andel deltidsanställda än tydligt mansdominerade fackförbund.

Diagram B nedan visar andelen sysselsatta som jobbade deltid år 2012, uppdelat på de olika LO-förbunden. De tre fackförbunden med i särklass högst andel deltidsarbetande år 2012 – Handels, Kommunal samt Hotell-och restaurangfacket – är de tre LO-förbunden med högst andel kvinnor.

Diagram B. Andel sysselsatta som jobbar deltid inom respektive LO-förbund, 2012

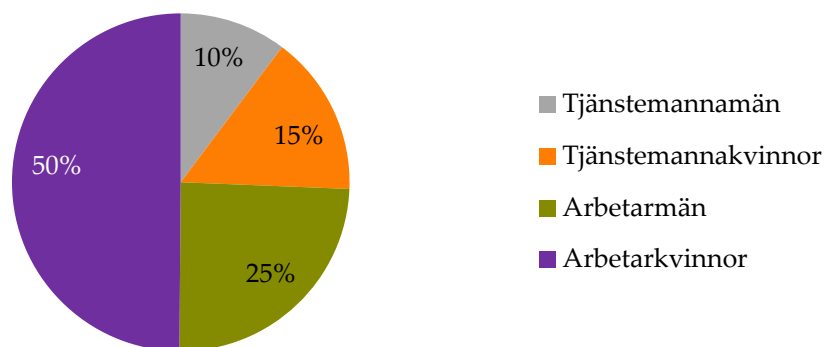
Källa: SCB/AKU, hämtat från LO Fakta.

Den svenska arbetsmarknaden präglas alltså av tydliga klass- och könsmonster, som bland annat syns i arbetstiderna. Ett av de LO-förbund där deltidsarbete är som vanligast är Handels, som bland annat organiserar detaljhandeln. För att lära oss mer om vilka köns- och klassmonster som präglas av deltidsarbetandet bland Handels medlemmar, och som Handels som fackförbund är förtjänt av att känna till, bryter vi ner statistiken ytterligare och gör en djupdykning inom detaljhandeln.

2.1 Ett klass- och könsperspektiv på deltidsarbetet inom detaljhandeln

Detaljhandeln är en kvinno- och arbetardominerad sektor. Två av tre sysselsatta är kvinnor, vilket motsvarar att arbetskraften inom detaljhandeln år 2013 består av runt 125 000 kvinnor och cirka 67 000 män. Inom detaljhandeln är också tre av fyra sysselsatta arbetare, vilket motsvarar runt 143 000 arbetare mot nästan 50 000 tjänstemän. Gruppen arbetarkvinnor utgör på egen hand hälften, eller omkring 96 000, av de sysselsatta inom detaljhandeln.

Diagram C. Klass- och könsfördelning bland sysselsatta inom detaljhandeln kvartal 1 2013

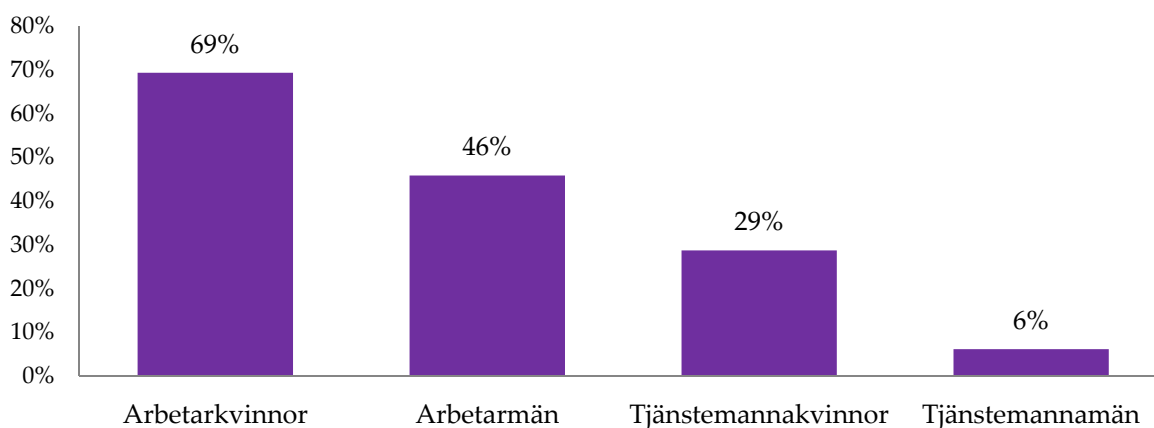

Källa: SCB/AKU, egna beräkningar.

Som vi såg i diagram B är deltidsarbete relativt vanligare inom Handels, med 42 procent i snitt, än på arbetsmarknaden i stort, med 26 procent i snitt. En av sektorerna som Handels organiserar är detaljhandeln. Bland arbetarna inom detaljhandeln är deltidsarbete ännu vanligare än inom Handels i snitt, med omkring 60 procent som arbetar deltid. Precis som på arbetsmarknaden i stort är det vanligare att jobba deltid bland arbetare än bland tjänstemän, och vanligare bland kvinnor än bland män, även inom detaljhandeln. Som diagram D nedan visar är skillnaden i andelen som arbetar deltid mycket stor mellan arbetarkvinnor, med 69 procent som jobbar deltid, och tjänstemannamän, med enbart 6 procent.

Till skillnad från på arbetsmarknaden i stort är dock deltidsarbete betydligt vanligare bland arbetarmän än bland tjänstemannakvinnor, där 46 procent av arbetarmännen jobbar deltid mot 29 procent av tjänstemannakvinnorna. Inom detaljhandeln är det alltså i snitt inom arbetarkollektivet som deltidsjobben dominerar, i stället för bland kvinnorna, som är fallet på arbetsmarknaden i stort.

Diagram D. Andel som arbetar deltid inom detaljhandeln kvartal 1 2013, uppdelat på klass och kön

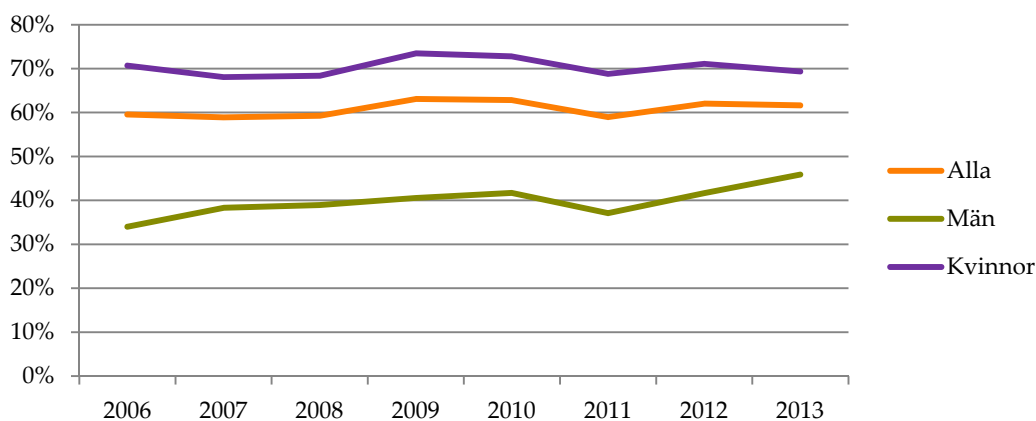
Källa: SCB/AKU, egna beräkningar.

Andelen arbetare inom detaljhandeln som jobbar deltid har därtill legat i genomsnitt relativt stilla över tid. Diagram E nedan visar andelen arbetare som jobbade deltid första kvartalet varje år under perioden 2006-2013, uppdelat på kön. Under hela perioden ligger andelen arbetar-

kvinnor som jobbade deltid på runt 70 procent, vilket i dag motsvarar ungefär 70 000 kvinnor. Att runt 40 procent av arbetarmännen jobbar deltid (dock något större andel första kvartalet 2013 jämfört med övriga år) innebär att deltid är vanligt även bland männen, om än inte lika vanligt som bland kvinnorna. Och i genomsnitt deltidsarbetar som sagt runt 60 procent av arbetarna inom detaljhandeln.

Diagram E. Andelen arbetare som jobbar deltid (under 35 timmar i veckan), kvartal 1 2006-2013, uppdelat på kön

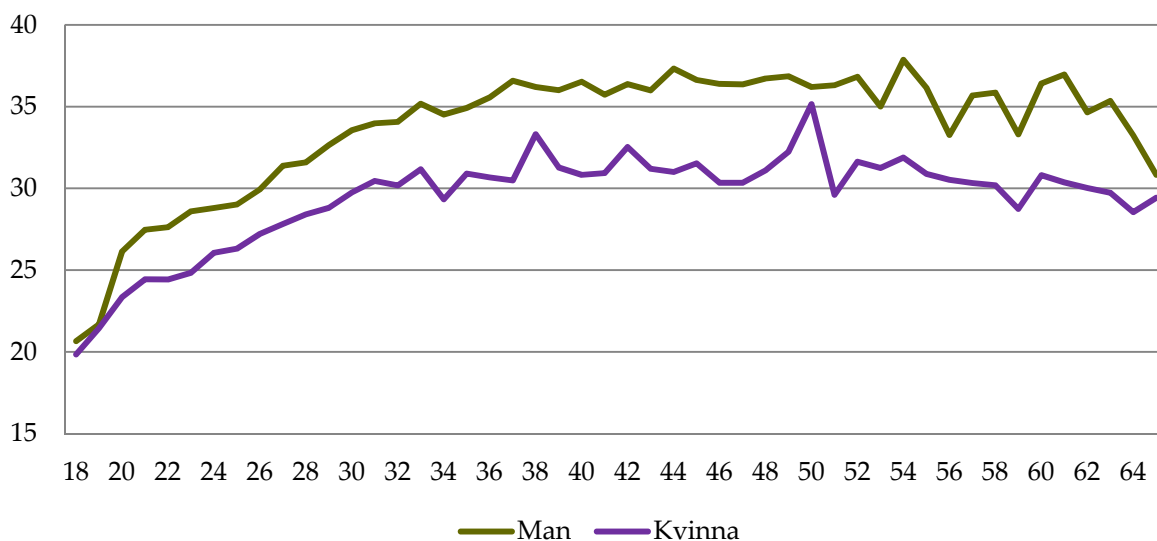

Källa: SCB/AKU, egna beräkningar.

Faktum är att arbetarkvinnor i alla åldrar i genomsnitt jobbar deltid inom detaljhandeln, bortsett från kvinnor som är just 50 år gamla, som precis kommer över 35 timmar i veckan i genomsnittlig överenskommen arbetstid (se diagram F nedan).¹ Arbetarmän som är mellan 33 och 55 år gamla jobbar däremot i genomsnitt heltid (med undantag från 34 år gamla män, år 2012), och även en del män som är över 55 år jobbar i genomsnitt heltid. År 2010 sträckte sig heltidsarbetandet bland män i genomsnitt ända upp till 62 års ålder.

¹ Denna observation för kvinnor som är 50 år gamla gäller för år 2012, men återfinns inte i lönestatistik från 2010, och som har poängterats tidigare ser vi en utveckling kring just heltidsarbetandet i den partsgemensamma lönestatistiken för 2012 som inte riktigt går ihop med trenden i arbetsmarknadsstatistiken från SCB.

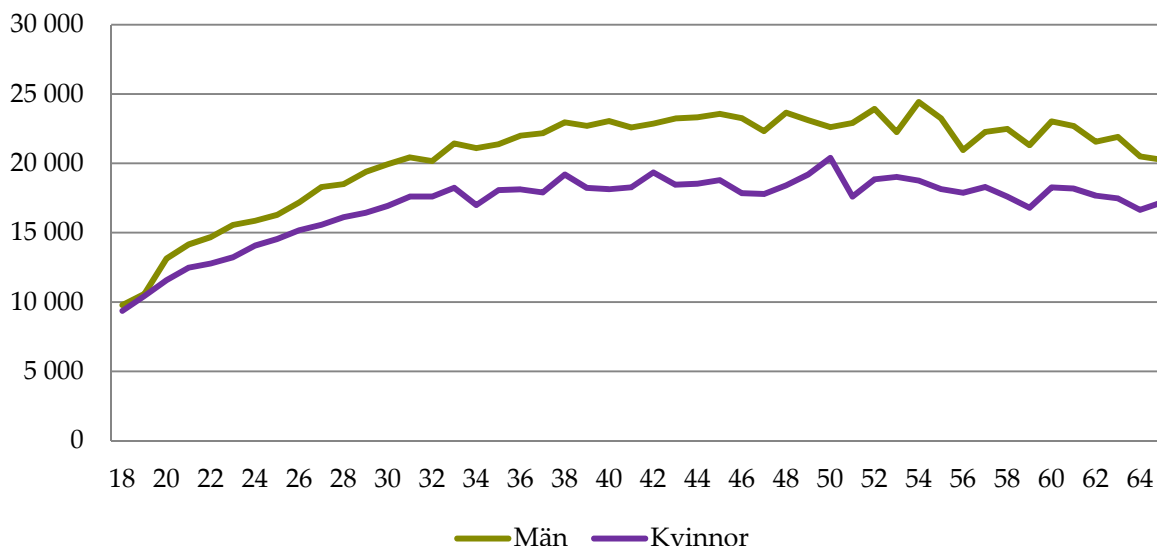
Diagram F. Genomsnittlig överenskommen arbetstid per vecka (timmar) inom detaljhandeln år 2012, uppdelad på ålder och kön

Källa: Partsgemensam lönestatistik, egna beräkningar.

Detta ger givetvis även utslag på de genomsnittliga inkomsterna inom detaljhandeln, och därmed också, som sagt, senare på pensionerna. Redan bland de sysselsatta i tjugooårsåldern tjänade män år 2012 i genomsnitt 2 000 kronor mer i månaden än kvinnor, som diagram G nedan visar. Bland 30-åringarna hade inkomstskillnaden ökat till 3 000 kronor i månaden, för att i sena 30-åren ligga på runt 4 000 kronor i månaden. Och från och med någonstans i 40-årsåldern var inkomstskillnaderna mellan 4 000 kronor och 5 000 kronor i månaden, med några undantag.

Diagram G. Genomsnittlig månadsinkomst inom detaljhandeln år 2012 utan omräkning till heltidslöner, uppdelat på ålder och kön

Källa: Partsgemensam lönestatistik, egna beräkningar.

Om vi också tar hänsyn till ersättning för arbete på obekvämt arbetstid (ob) så minskar inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor, vilket i praktiken innebär att kvinnor i någon mån kom-

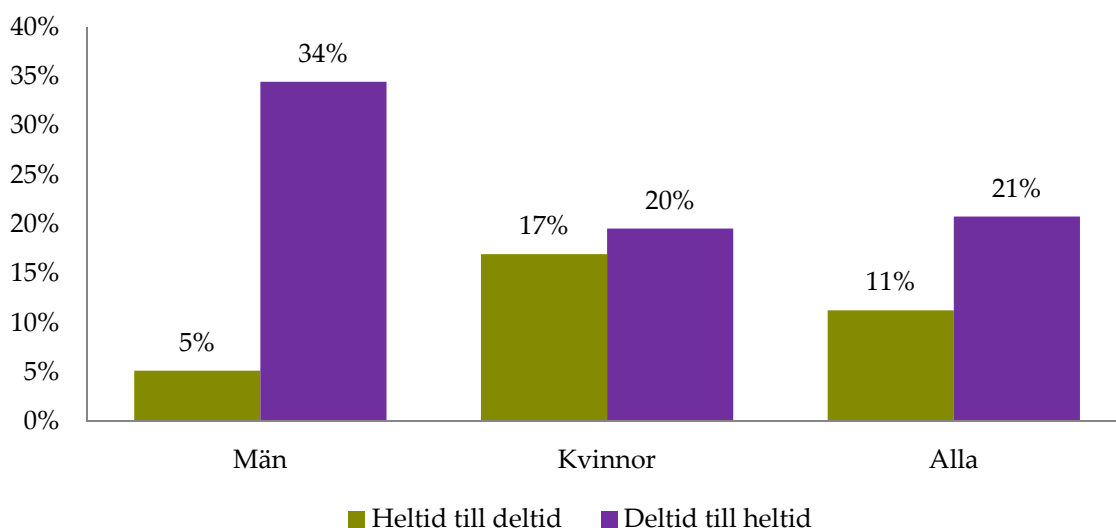
penserar inkomstbortfallet de färre arbetstimmarna ger med att arbeta mer på obekvämt arbetstid. Huruvida denna kompensation är ett medvetet eller omedvetet val kan vi dock inte bedöma utifrån tillgänglig data.

Ett argument som figurerar i debatten kring deltidspenariet är att många visserligen går in på en deltidstjänst, men att de relativt snabbt går upp till en heltidstjänst. Diagram H nedan bygger på statistik med identiska individer och visar andelen av de som jobbade deltid år 2008, som sen hade gått upp till heltid år 2012, respektive andelen av de som jobbade heltid år 2008, som sen hade gått ner till deltid år 2012. I genomsnitt hade var femte anställd som jobbade deltid år 2008 gått upp till heltid år 2012 (lila staplar), och var tionde som år 2008 jobbade heltid gått ner till en deltidstjänst år 2012 (gröna staplar).

Andelarna kvinnor som gått till heltid respektive till deltid är i princip jämnstora, men det ska inte tolkas som att de två flödena tar ut varandra i antal kvinnor som gått mellan heltid och deltid. I absoluta tal är nämligen flödet till heltid större än motflödet till deltid, eftersom fler jobbade deltid än heltid 2008 (basen som andelen beräknas på är alltså större). Det har med andra ord skett ett positivt nettoflöde till heltid för kvinnor mellan 2008 och 2012.

Men vad som framför allt är viktigt att ta med från diagram H är för det första att flödet från deltid till heltid är starkare för män än för kvinnor, och att flödet från heltid till deltid är starkare för kvinnor än för män. Detta bekräftar bilden av att det finns tydliga könsskillnader i förankringen på arbetsmarknaden inom detaljhandeln. För det andra är det att beskrivningen kring att en som går in på en deltidstjänst snabbt får en heltidstjänst snarast bör betraktas som en myt, eftersom det trots allt inte är en särskilt stor andel av de sysselsatta som gått från deltid till heltid på fem år. Mönstret i diagram H är också detsamma som om vi tittar på åren 2006-2010 respektive 2007-2011.

Diagram H. Andelen som hade gått från heltidstjänst till deltidstjänst respektive från deltidstjänst till heltidstjänst, mellan 2008 och 2012, uppdelat på kön

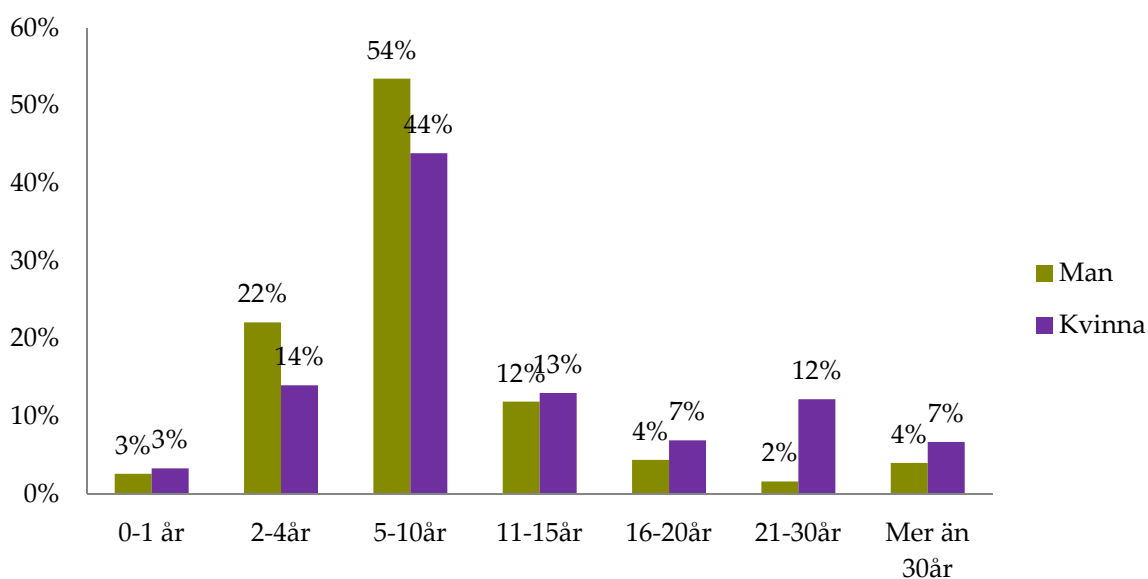

Källa: Partsgemensam lönestatistik, egna beräkningar.

Att deltid för många inte är en tillfällig anställningsform bekräftar också av diagram I nedan, där deltidsanställda inom detaljhandeln har fått uppge hur många år de har arbetat deltid totalt i sitt

arbetsliv. Det gäller alltså inte enbart deltidsjobb inom detaljhandeln, men uppvisar en viktig pusselbit i deltidsdilemmat. Fler än var fjärde kvinna har enligt uppgift jobbat deltid i totalt över 15 år, och nästan 40 procent av kvinnorna har jobbat deltid i över tio år i sina arbetsliv. Även bland männen är det vanligt att ha jobbat deltid i många år, där åtta procent har jobbat deltid i över 15 år och 20 procent har jobbat deltid i över tio år. Men det är tydligt att deltidsjobb är en starkare norm för kvinnor än för män, och att män därför enklare kan skaffa sig en bra förankring på arbetsmarknaden än vad kvinnor gör.

Diagram I. Totala antalet år som deltidsanställda inom detaljhandeln uppger att de har jobbat deltid i sina arbetsliv, uppdelat på kön (2013)

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013, egna beräkningar.

Deltidsarbetandet är med andra ord mycket utbrett inom detaljhandeln – mer än på arbetsmarknaden i genomsnitt – och präglas av såväl klassmönster som könsmönster. Deltid verkar inte heller vara någon tillfällig anställningsform, framför allt inte för arbetarkvinnor inom detaljhandeln. Inte i någon ålder arbetar de i genomsnitt heltid, och flödet från deltid till heltid är dels mindre än bland män, och dels motverkas det av ett flöde från heltid till deltid.

De utbredda men ojämnt spridda deltiderna får stora konsekvenser för arbetsmarknadens jämställdhet och jämlikhet. Vad beror denna deltidspenetrering på? Och vilka åtgärder är nödvändiga för att bryta trenden?

3. Deltidskarusellen och välfärdens funktion

Frågan om deltidarbete är på många sätt komplex. Som tidigare kapitel visar jobbar kvinnor oftare deltid än män och arbetarkvinnor oftare deltid än tjänstemannakvinnor. Samtidigt uppges ofta kvinnors deltid ha en högre frivillig bas. Varför är det så och hur kan vi förstå detta mönster?

För att synliggöra vilka olika komponenter som ligger bakom kvinnors deltidarbete i allmänhet, och arbetarkvinnors deltidarbete i detaljhandeln i synnerhet, har vi satt ihop en illustration vi kallar *deltidskarusellen*. De olika komponenterna i karusellen påverkar varandra kors och tvärs inom "karusellen" och forcerar fram deltidarbetet över tid. Genom att komma till rätta med en komponent så slutar inte karusellen per definition att snurra, men varje komponent är viktig delförklaring till deltidspenomenet.

Normer, värderingar och historik

Denna komponent innehåller den historik med normer och värderingar vi hela tiden bär med oss. De normer och värderingar som påverkar hur arbetet organiseras i dag påverkar också normer framgent. Exempel: Under industrialiseringen tog kvinnor ett ökat ansvar för hem och barn när männen tog arbete i fabriken. Det påverkade normen om mäns och kvinnors huvudsakliga ansvarsområden, som sedan har lagt grunden för arbetets organisering långt fram i tiden.

Välfärd

Välfärdstjänsterna utgör på många sätt ramarna för arbetslivet, åtminstone för den del av arbetskraften som har ansvar för barn och familj. Förutom att skola och vård är förutsättningar för att klara av ett arbetsliv, så är tillgången till barnomsorg och äldreomsorg en förutsättning för att kunna delta på arbetsmarknaden på lika villkor som andra i arbetskraften. Dessutom påverkar antagligen välfärdstjänsternas kvalitet de enskildas vilja att ha sina barn eller äldre anhöriga i dem. Ambitionsnivån på välfärdstjänster, som just barnomsorg och äldreomsorg, påverkar dessutom normen om kvinnors och mäns delaktighet på arbetsmarknaden. Därtill är den aktuella välfärdspolitikerna i sig också påverkade av historik och normer, kring hur mycket förväntar vi oss att kvinnor och män ska arbeta, och på vilka tider. Välfärdstjänsterna sätter även ramarna för *arbetstidens förläggning*.

Arbetstidens förläggning

Om *välfärden* endast erbjuder tjänster inom vissa tidsramar, eller om de tjänster som erbjuds utanför dessa tidsramar håller låg kvalitet, så är det endast inom dessa tidsramar som arbetet kan förläggas. Den som har ett behov av exempelvis barnomsorg under andra tider behöver antingen

få hjälp av anhöriga för att täcka det behovet, köpa den tjänsten, eller tvingas tacka nej till arbete på vissa tider på dygnet eller under veckan.

Arbetets innehåll

Att tacka nej till arbete på vissa tider innebär också att en viss del av arbetets innehåll, såsom arbetsuppgifter och utveckling, går förlorad. I branscher som detaljhandeln där deltidsfrekvensen är hög, är deltidsrekrytering en flexibilitetsstrategi för att kunna bemanna vid olika tidpunkter på dygnet. Detta leder också ofta till att arbetskraften blir mer utbytbar genom att arbetets innehåll bantas ner. Ett ensidigt arbete påverkar såväl *arbetsmiljö*, *hälsa* som *synen på arbetet* kontra *fritiden*.

Arbetsmiljö och hälsa

Arbetsmiljön i detaljhandeln är i mångt och mycket präglad av företagets *bemanningsstrategier*. Många av Handels medlemmar upplever att det fattas personal på arbetsplatsen och att de ofta kommer hem utmattade från arbetet. Att arbeta deltid kan på många sätt innebära en större stress, då de anställda pressas att ha hög nivå av produktivitet under hela arbetsdagen. Kvinnor har högre risk att drabbas av stressrelaterade sjukdomar, ofta som en konsekvens av stor press, litet inflytande över arbetet och deltidarbete i kombination med hemarbete.

Löner och villkor

Normer, arbetstidens förläggning och arbetets innehåll påverkar också vilka löner och övriga villkor som råder på arbetsplatsen. Kvinnor har som regel lägre lön än män, såväl inom hela arbetsmarknaden som i detaljhandeln. För att kompensera deltid och lägre lön arbetar kvinnor i högre grad än män på obekvämt arbetstid.

Synen på arbetet och fritiden

Ett betydande antal av Handels deltidsanställda säger att de inte vill arbeta heltid och att de vill ha tid för annat i livet. Detta är förstås en helt okej och förståelig inställning till sitt arbete. Men värt att konstatera är ändå att män i lägre grad anser sig ha frivillig deltid. Synen på det egna arbetet och relation till fritiden präglas av *normer*, men också av andra nämnda deltidsfaktorer. Är arbetsmiljön dålig, eller om individen inte tycker att lönen eller arbetsvillkoren är goda nog, är det heller inte svårt att förstå att arbetstagare prioriterar annat i livet. Konsekvenserna för individen blir dock långsiktigt den samma oavsett om deltiden är frivillig eller ej. Utgångspunkten är att allt arbete måste vara organiserat så att arbetstagare har ork kvar när arbetsdagen är slut.

Familjepolitik

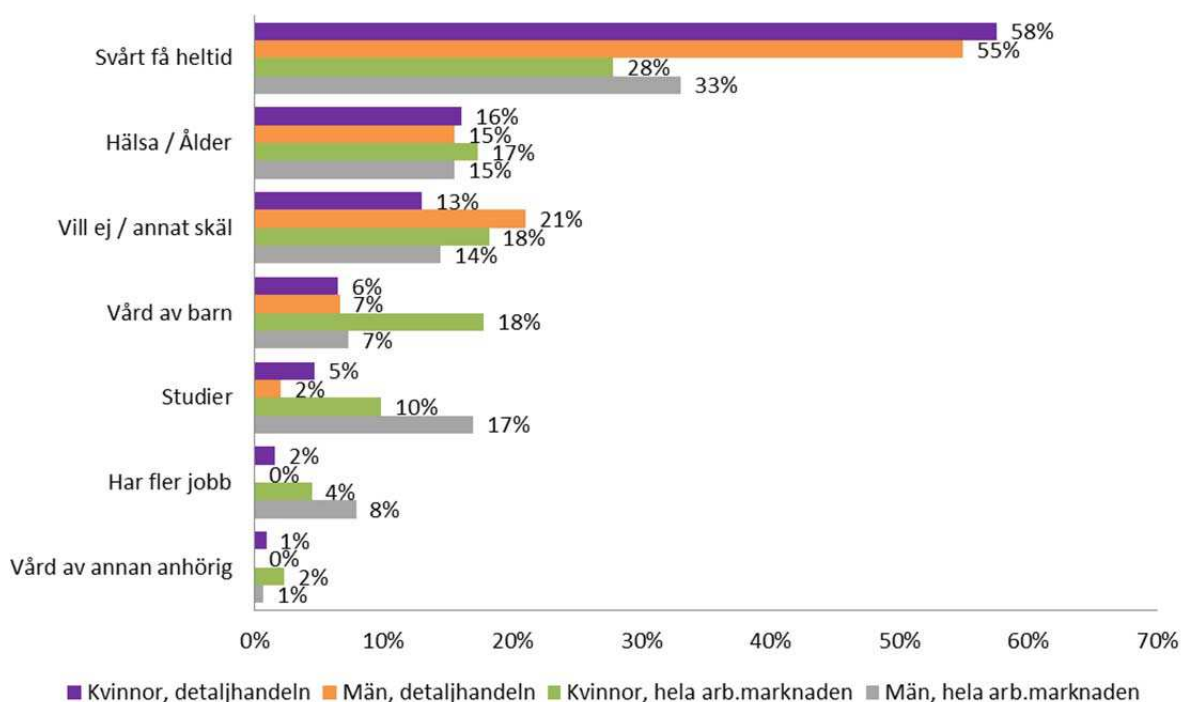
Familjepolitiken präglas till stor del av hur normerna i samhället ser ut – men familjepolitiken skapar också nya normer och förutsättningar på arbetsmarknaden. På 1970-talet slopades sambeskattningen. Sambeskattningen innebar att gifta kvinnors arbete beskattades tillsammans med makens inkomster, vilket medförde att den ekonomiska vinningen av lönearbete för en gift kvinna var liten. Slopandet av sambeskattningen hade således inverkan på kvinnors förvärvsarbete. En aktuell fråga är förstås utformningen av föräldraförsäkringen, där dagens utformning signalerar att familjen får välja vilken förälder som har huvudsakligt omsorgsansvar för barnet. En individuellt utformad försäkring tydliggör båda föräldrarnas omsorgsansvar för barnet och har sannolikt effekt på arbetsgivares rekryteringsstrategier.

Rekryteringsstrategier

I detaljhandeln säger sig ofta arbetsgivaren behöva anställa på deltid för att kunna bemanna efter variationerna i efterfrågan. Många som jobbar inom detaljhandeln erbjuds därför inte heltid, trots att de vill jobba heltid. Det har dock visat sig att företag med stor andel män anställda (företadesvis inom elektronik- och bygghandel) har en betydligt högre andel heltider än branscher som har en hög andel kvinnor anställda (exempelvis inom försäljning av skor). Det visar också att arbetsgivarnas bemanningsstrategier är norm- och värderingsstyrda.

Att problematiken kring deltiderna är komplex illustreras även av hur de deltidsarbetande själva upplever den främsta anledningen till sin deltid, som diagram J nedan visar. Diagrammet visar även att det främsta skälet till att man jobbar deltid skiljer sig åt mellan Handels medlemmar som jobbar i detaljhandeln, jämfört med deltidsarbetande på hela arbetsmarknaden.

Diagram J: Vilket är det främsta skälet till att du jobbar deltid? Uppdelat på kön och detaljhandeln respektive hela arbetsmarknaden, 2013

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning, SCB/AKU.

Det skäl som mer än hälften av både kvinnorna och männen, som är sysselsatta inom detaljhandeln, uppger som det viktigaste till varför de arbetar deltid, är att *det är svårt att få heltidsjobb*. Att det är svårt att få heltidsjobb är också det främsta skälet för hela arbetsmarknaden, men andelen som anger detta skäl är mycket mindre, där 28 procent av kvinnorna och 33 procent av männen på hela arbetsmarknaden anger detta som det främsta skälet. Detta visar på att detaljhandeln är en bransch där det är svårt att få heltid och som i stort är utbyggd efter deltider som norm, vilket är en viktig slutsats.

Vi ser även att faktorer som är direkt kopplade till välfärdstjänster uppges som främsta anledning till deltid, vilket är intressant eftersom denna studie särskilt studerar komponenten *välfärden* i deltidsskarusellen. Välfärden är också, till skillnad från många av de andra skälen till deltid,

tydligt politiskt påverkbar. Hur kan välfärdspolitiken påverka detaljhandelns kvinnors möjlighet till heltidsarbete och därmed bidra till en mer jämlik arbetsmarknad?

3.1 Välfärdens funktion för jämlika och jämställda arbetstider

År 1990 kom Gösta Esping-Andersens *Three worlds of welfare capitalism* som kom att ha stor betydelse för all välfärdsforskning. I boken definierar Esping-Andersen tre välfärdstyper i västvärlden: konservativ (kontinental), liberal (anglosaxisk) och generell (skandinavisk). Det som skiljer den skandinaviska välfärdsmodellen från de övriga två är att välfärden erbjuder en standardtrygghet och är riktad till hela populationen, i stället för att erbjuda grundtrygghet och vara behovsprövad, som är fallet i den liberala modellen, samt att den utgår från individen som minsta enhet i stället för familjen, som är fallet i den konservativa typologin.

Den generella välfärdsmodellen innebär i korta ordalag att samhället utgår från att hela populationen under vissa perioder i livet är med om sådant som kan komma att påverka deras möjlighet till egen försörjning. Dessa händelser kompenseras på samma sätt, oavsett om personen ifråga är höginkomsttagare eller låginkomsttagare. Detta innebär en stor offentlig sektor, med en barnomsorg där alla barn och deras föräldrar är inkluderade, och en äldreomsorg där alla äldre i behov av omsorg får det, oavsett betalningsförmåga. Den generella välfärden är på så vis kompensatorisk; den kompenserar för olika ekonomiska förutsättningar att betala för egen omsorg och möjliggör för alla medborgare att ta del av såväl arbetsmarknad som omsorgstjänster. Den kompenserar och utjämnar också skillnader mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden, då brist på omsorg om äldre och barn tenderar att göra så att kvinnor i högre utsträckning än män jobbar mindre eller lämnar arbetsmarknaden.

Men som vi såg i diagram J upplever de deltidsarbetande själva att deras arbetstider påverkas av just den typ av händelser och skeenden i livet som hänger tätt samman med välfärden. På hela arbetsmarknaden uppger hela 20 procent av kvinnorna att vård av barn och vård av annan anhörig är det huvudsakliga skälet till att de jobbar deltid. Motsvarande siffra bland männen är åtta procent. Bland Handels medlemmar uppger sju procent av kvinnorna vård av anhörig eller omsorg av barn är det främsta upplevda skälet till att de arbetar deltid, varav omsorg av barn står för lejonparten. Bland män är det sju procent som uppger att omsorg av barn är det främsta skälet till att de arbetar deltid. Noll procent av männen inom detaljhandeln uppger vård av anhörig som främsta skäl.

En möjlig förklaring till att en relativt lägre andel av Handels medlemmar uppger omsorg av anhöriga som skäl till deltid är att många inom detaljhandeln aldrig har arbetat heltid. Omsorg om andra blir därmed inte det främsta skälet till deras deltid, på samma tydliga sätt som det blir för arbetstagare som en gång arbetat heltid och sedan går ner till deltid för omsorg av någon annan. Att omsorgen inte uppges som främsta skäl till deltid innebär dock inte att barn- och äldreomsorg har mindre betydelse för detaljhandelsanställda än för övriga arbetsmarknaden, utan förmodligen precis tvärtom.

Till att börja med sätter barn- och äldreomsorg ett ramverk för hur handelsanställdas arbetstider kan förläggas. Det är uppenbart att välfärdstjänsternas tillgänglighet (kvantitet) spelar roll för detta, men antagligen har även deras kvalitet stor betydelse. Den som börjar oroa sig för att

barnomsorgen eller äldreomsorgen inte är bra, kan vara benägen att gå ner i arbetstid för att själv sköta en del av omsorgen i stället.

Därtill är arbetare inom detaljhandeln beroende av att välfärden hålls generell, eftersom en tydligare betoning på individens eget ansvar för sin välfärd riskerar att drabba de mer resurs-svaga grupperna hårdare. Därmed är de beroende av att tillgängligheten och kvaliteten på välfärden är så pass god att den stora majoriteten i samhället anser det vara värt att vara del av den.

Utformningen av välfärdstjänsterna och summan av deras kvalitet och tillgänglighet (kvantitet) agerar även normbildande kring dessa arbetarkvinnors möjlighet att arbeta heltid.

När vi nu går vidare och studerar vad våra medlemmar i detaljhandeln tycker om barnomsorgen och äldreomsorgen, är det alltså med fokus på både välfärdstjänsternas kvalitet och kvantitet. Vi gör det även för att kunna bedöma hur summan av detta, ihop med välfärdens generella utformning och utveckling de senaste åren, påverkar normen om deltidarbete inom detaljhandeln.

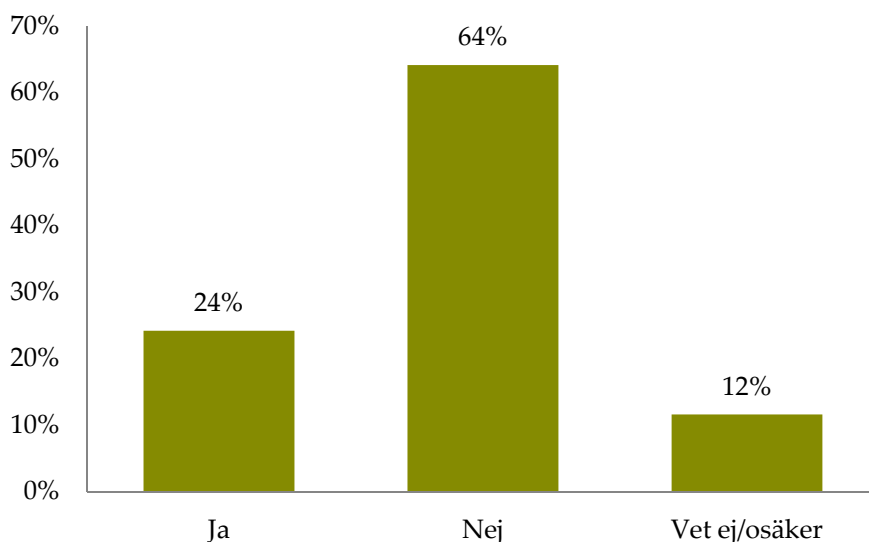
4. Hur har barnomsorgen utvecklats och vad innebär det för anställda i detaljhandeln?

I tidigare kapitel har vi konstaterat att välfärden fyller en viktig funktion för hela arbetsmarknaden i stort, och i synnerhet för Handels medlemmar, som i hög grad arbetar deltid i en bransch som kräver arbete på obekväm arbetstid. Att 41 procent av Handels medlemmar som arbetar inom detaljhandeln har hemmaboende barn gör givetvis barnomsorgen till en viktig välfärds-tjänst för denna grups tillgång till arbetsmarknaden (Novus/Handelspanelen september 2013). I detta avsnitt studerar vi därför vad Handels medlemmar tycker om barnomsorgen, om hur den påverkar deras arbetsliv och hur den har utvecklats över tid.

4.1 Barnomsorgen finns för att föräldrarna arbetar

Barnomsorgens uppdrag är att förse våra barn med trygg och högkvalitativ omsorg under den tid som deras föräldrar deltar i arbetslivet eller studerar. Dock fyller den enligt Handels medlemmar inte riktigt sin fulla funktion. Som diagram K visar säger 24 procent av Handels medlemmar, som arbetar deltid inom detaljhandeln och som har barn, att förskolans öppettider hindrar dem från att arbeta heltid. Men som kapitel 3 konstaterade uppgav relativt liten andel av Handels medlemmar att omsorg av barn var det främsta skälet till att de arbetade heltid; endast 6 procent av kvinnorna och 7 procent av männen uppgav att så var fallet. Svaret bör därför tolkas som att Handels deltidsanställda inte skulle kunna jobba heltid med de öppettider förskolan har, samtidigt som det kan finnas andra skäl till deltid i grunden. Oavsett så kan vi konstatera att förskolans tillgänglighet inte möter handelsanställdas behov.

Diagram K. Andel deltidsarbetande inom detaljhandeln med barn som anser att förskolans eller fritids öppettider hindrar dem från att arbeta heltid, 2013

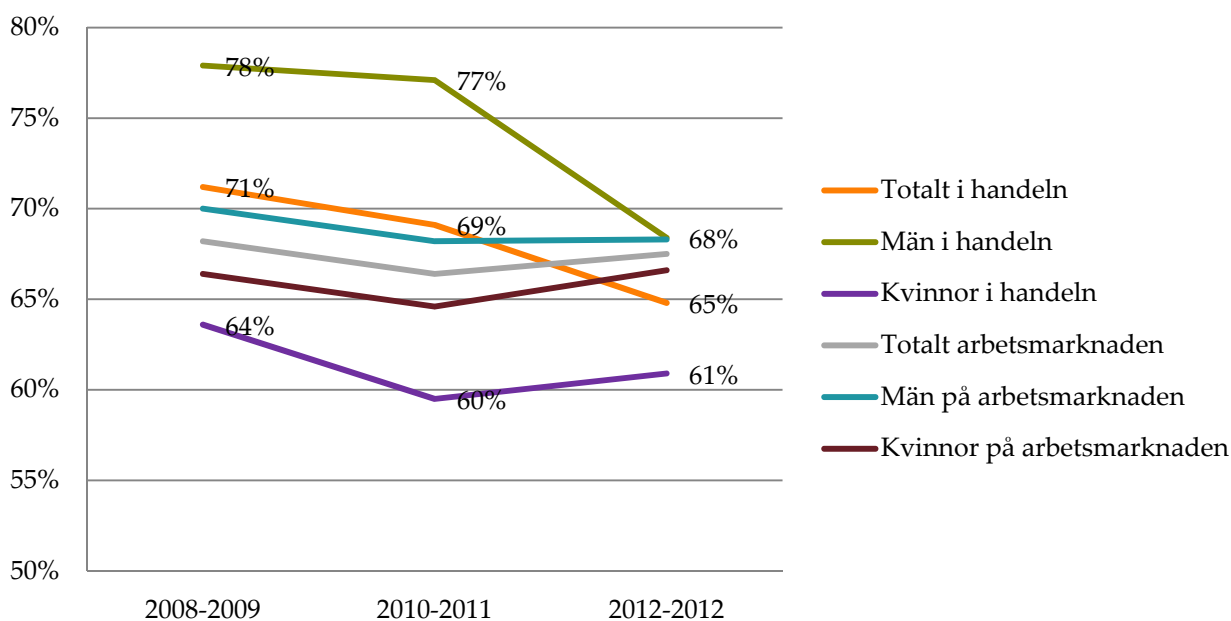
Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Handels medlemmar är inte heller de enda som hindras från att jobba heltid på grund av förskolans öppettider. I Kommunals undersökning från 2012, *Alla andra hämtar tidigt*, konstateras att 30 procent av Kommunals medlemmar säger sig inte kunna jobba heltid med de öppettider

som förskolan erbjuder. I en Novus/LO-undersökning från 2012 säger sig var fjärde förälder inte kunna jobba heltid med de öppettider förskolan har (Novus 2012).

Samtidigt har andelen arbetstagare som arbetar på obekväma arbetstid (kvällar, nätter och helger) ökat under relativt lång tid. Diagram L visar andel personer som arbetar endast dagtid på hela arbetsmarknaden respektive i handeln. I handeln ingår i detta diagram även tjänstemän, parti-handeln och handeln med motorfordon, varför det är rimligt att tro att andelen arbetare inom detaljhandeln som enbart arbetar dagtid är betydligt lägre än vad diagrammet visar.² På hela arbetsmarknaden är det cirka 30 procent som arbetar på obekväma arbetstider. En undersökning Novus gjort på uppdrag av Kommunal och HRF visar att enbart 20 procent själva har valt att jobba utanför kontorstid. En majoritet, eller 57 procent, uppger att de måste göra det för att schemalaggningsen kräver det eller för att de inte får något dagtidsarbete (Kommunal & Hotell och Restaurangfacket, 2010). Rapporten "Arbetstider år 2009" utgiven av LO (baserad på siffror från SCB:s arbetskraftsundersökning), visar att runt 20 procent av arbetskraften, eller 810 000 personer, jobbar minst hälften av sin arbetstid utanför kontorstid.

Diagram L. Andel personer 16-64 år på hela arbetsmarknaden respektive inom handeln, som endast arbetar dagtid, 2008-2012

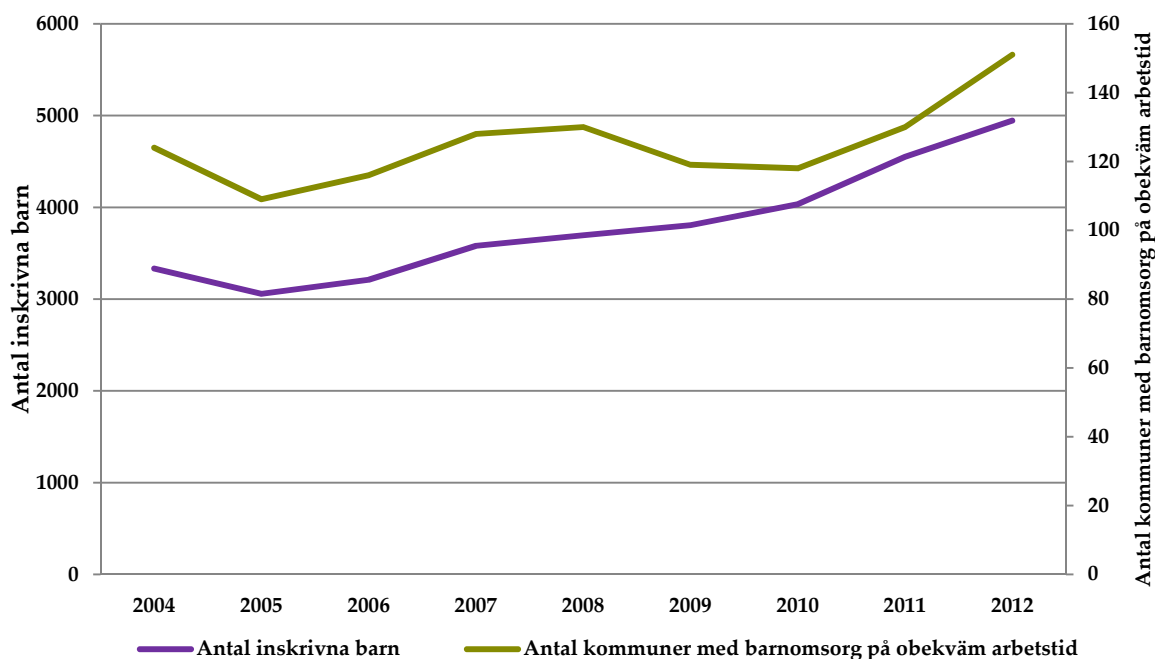
Källa: SCB/ULF.

Trots de många arbetstagare som arbetar på andra tider än dagtid under vardagar så är förskoleverksamheten inte anpassad till den verkligheten. För de närmare 500 000 barn som är inskrivna i barnomsorg finns det knappt 5 000 platser i barnomsorg på obekväma arbetstid i hela landet. Sedan 2004 har antalet platser på obekväma arbetstid ökat med 1 500, och under samma period har antalet barn i barnomsorg ökat med nästan 150 000.

² Endast 17 procent av detaljhandelsanställda har inte någon ob-ersättning alls i sin lön, vilket innebär att det stora flertalet arbetar på obekväma arbetstid någon gång i månaden.

Av landets 290 kommuner är det cirka 150 som i dag erbjuder barnomsorg på obekväm arbetstid, vilket motsvarar en ökning med cirka 20 kommuner på åtta år. Kommunal lät år 2012 PwC utföra en undersökning kring samhällets kostnader och förtjänster med barnomsorg på obekväm arbetstid. I rapporten dras slutsatsen att samhället tjänar ekonomiskt på att ha utökade öppettider inom barnomsorgen, eftersom föräldrarnas förvärvsarbete då kan öka. Rapporten visar också att efterfrågan av barnomsorg på obekväm arbetstid ökar med utbudet av densamma. Det vill säga att när en förskola väl öppnar på obekväma arbetstider, så ökar intresset för denna barnomsorg och fler barn skrivs in. Det illustreras bland annat genom att relativt små kommuner som Skellefteå och Kalmar har fler antal barn inskrivna på obekväm arbetstid än stora städer som Stockholm och Göteborg. (Sandberg, 2012)

Diagram M. Antal inskrivna barn på barnomsorg på obekväm arbetstid (lila linje, vänster axel) och antal kommuner med barnomsorg på obekväm arbetstid (grön linje, höger axel), 2004-2012

Källa: Skolverket 2013.

Samtidigt som arbete på obekväm arbetstid är utbrett och ökande så går utvecklingen av barnomsorg på obekväm arbetstid långsamt, och många av de deltidsarbetande med barn inom detaljhandeln upplever att barnomsorgen inte svarar upp till deras behov. Hur nöjda är då Handels medlemmar med den barnomsorg de får?

4.2 Är vi nöjda med barnomsorgen?

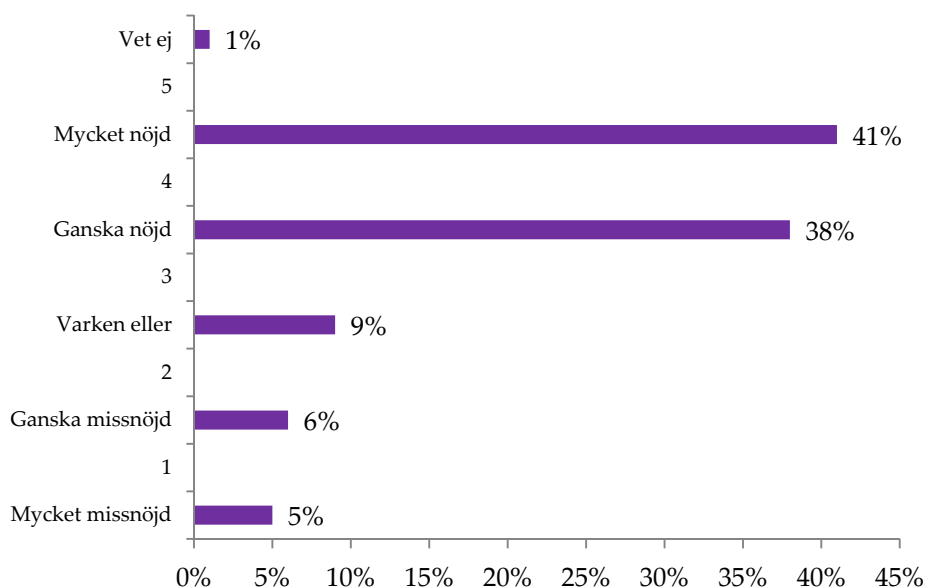
Barnomsorgen står högt i kurs bland barnfamiljer i Sverige. Det märks i de attitydundersökningar som regelbundet görs av SOM-institutet i Göteborg. Det märks inte minst på det antal barn som går i förskolan. Barns deltagande i barnomsorg har ökat stort, både sett till de senaste åren

och de senaste 10 åren. Utbyggnaden av barnomsorgen var som störst under 1980-talet men även under 2000-talet ökade andelen barn i förskola påtagligt³.

Totalt går 86 procent av alla 1-5-åringar i Sverige i någon form av barnomsorg. Vanligast är förskola, där 82 procent av alla 1-5-åringar går. Knappt fyra procent av 1-5-åringarna är inskrivna i pedagogisk omsorg, som är ett samlingsbegrepp för familjedaghem och andra varianter av omsorg. (Skolverket, 2013)

Att det överlag finns en stor tilltro till barnomsorgen syns även bland Handels medlemmar. När vi frågar våra medlemmar inom detaljhandeln med hemmaboende barn vad de tycker om barnomsorgen och fritidsverksamheten så svarar nämligen en stor majoritet att de är ganska eller mycket nöjda. Tretton procent uppger att de är ganska eller mycket missnöjda, och tolv procent att de är varken är nöjda eller missnöjda.

Diagram N. Andelen av Handels medlemmar inom detaljhandeln med hemmaboende barn som är nöjda eller missnöjda med barnomsorgen eller fritidsverksamheten, 2013

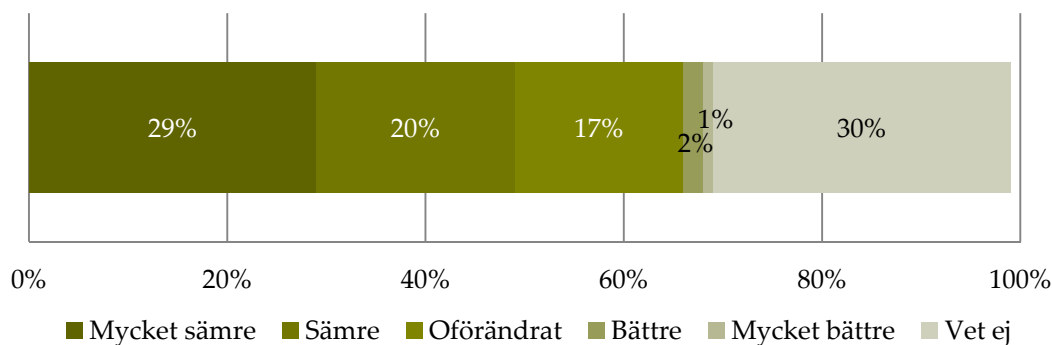

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Trots att så många uppger att de överlag är ganska eller mycket nöjda med barnomsorgen, så upplever nära hälften av Handels medlemmar inom detaljhandeln med hemmaboende barn att utvecklingen av barnomsorgen går åt fel håll, som diagram O nedan visar. Endast tre procent anser att barnomsorgen har blivit bättre sedan senaste valet till Sveriges riksdag.

³ Bland annat till följd av den maxtaxa som infördes 2001 av en socialdemokratisk regering. Syftet med maxtaxan var att sänka kostnaden för barnomsorg även för familjer med höga eller medelhöga inkomster. Genom ett tak på avgiften för barnomsorg ökade incitamenten för föräldrarna att arbeta och ha barnen i barnomsorg.

Diagram O. Andel av Handels medlemmar inom detaljhandeln med hemmaboende barn som tycker att barnomsorgen har blivit bättre respektive sämre sedan senaste valet till Sveriges riksdag

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Hur kan vi förstå detta? Varför har barnomsorgen inte utvecklats i samklang med arbetsmarknaden och följt arbetstagarnas behov? Och varför tycker så många att utvecklingen av barnomsorgen går åt fel håll?

4.3 Mer pedagogik och valfrihet, men mindre omsorg?

Barnomsorgen har under en tid utvecklats mot att ha annat än tillgänglighet och omsorg som huvudfunktion, och det är en utveckling som har påverkats av ett antal politiska beslut.

I slutet av 1990-talet trädde läroplanen för förskolan i kraft. I och med denna fick förskolan ett tydligare pedagogiskt uppdrag med pedagogiska mål och medel. (Carlsson & Focklin, 2007). Det kan tyckas vara bra att förskolan har fått ett utökat pedagogiskt uppdrag, att förskolans status ökar genom fokus på lärande och att fler barn därmed också går på förskolan. Men den ändrade inriktningen är inte enbart positiv.

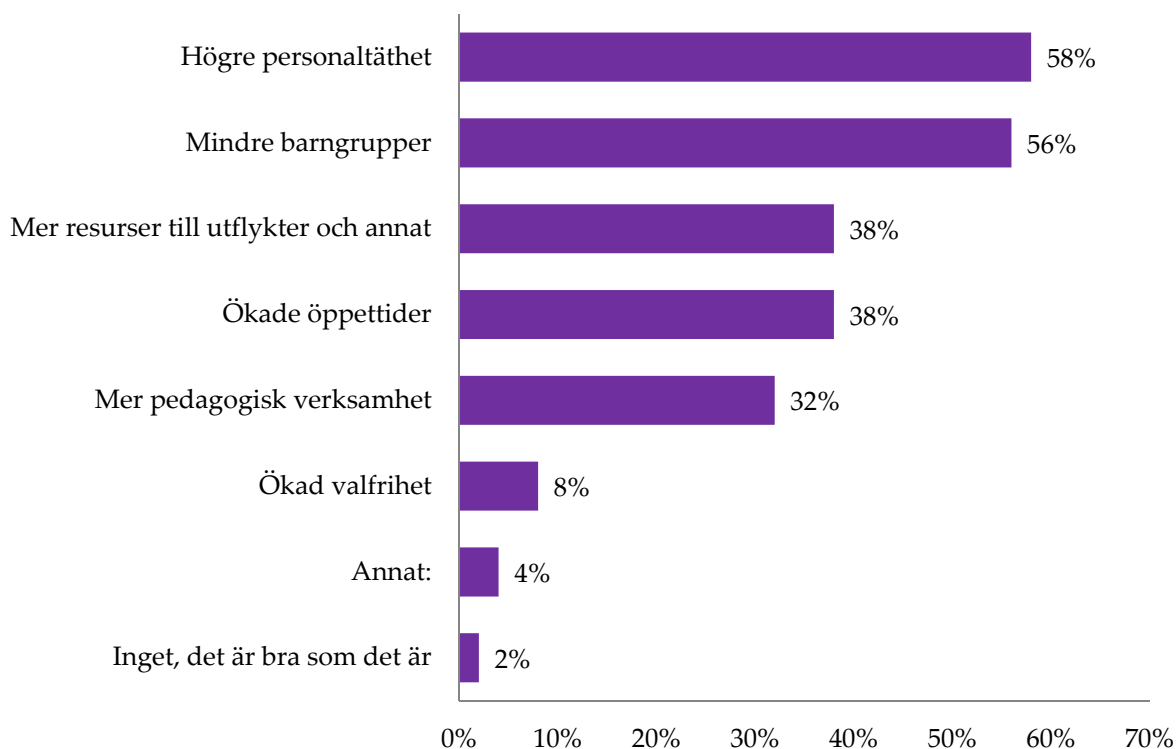
Fokus har nämligen flyttas till lärande och pedagogik i kombination med att bemanning inom barnomsorgen blivit lägre och barngrupperna större. Det kan innebära att förskoleverksamheten prioriterar ner omsorgsuppdraget och att förskolans öppettider får stryka på foten. Ett alltför ensidigt fokus på det pedagogiska uppdraget kan också ge signaler till föräldrar om att det är under de pedagogiska timmarna man som förälder främst ska använda barnomsorgen, att det är då den är viktig för barnen. En undersökning Kommunal genomförde 2012 visade att nästan hälften av alla föräldrar kände press att hämta sina barn tidigt från förskolan. (Lorentzi U. , 2012)

Personaltätheten är alltså också betydligt lägre i dag än i början av 1990-talet: i dag går det nästan ett barn till per årsarbetare, från i snitt 4,4 barn per årsarbetare 1990 till 5,3 2012. Skillnaderna är dock relativt stora mellan kommunerna. (Skolverket, 2013)

Detta har haft genomslag bland Handels medlemmar, som enligt vår medlemsundersökning tycker att personaltätheten är för låg och att barngrupperna är för stora. När Handels medlemmar i detaljhandeln med hemmaboende barn fick frågan hur de vill att barnomsorgen eller fritidsverksamheten skulle förbättras svarade en majoritet högre personaltäthet och mindre

barngrupper. Även mer resurser till aktiviteter och ökade öppettider prioriterades högt. Till denna fråga fick medlemmarna ange hur många svarsalternativ de ville.

Diagram P. Hur Handels medlemmar inom detaljhandeln med hemmaboende barn vill att barnomsorgen eller fritidsverksamheten ska förbättras (de svarande har fått välja flera svarsalternativ)

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Enbart åtta procent av Handels medlemmar inom detaljhandeln med hemmaboende barn vill ha ökad valfrihet inom barnomsorgen, vilket är anmärkningsvärt med tanke på att de svarande fick ange valfritt antal svarsalternativ. Att Handels medlemmar prioriterar ökad valfrihet lägst går också på tvärs med hur frågan har prioriterats politiskt sedan 2000-talet, där den har varit relativt central. Denna politik för valfrihet inom barnomsorgen har utgjorts av två olika linjer: den ena linjen är valfriheten att välja mellan att ha barnen på förskola eller att ha barnen i omsorg hemma; och den andra linjen är valfriheten att välja vilken förskola eller vilken pedagogisk inriktning som förskolan ska ha.

Den ena valfrihetslinjen – valfriheten att välja bort offentlig barnomsorg för att i stället ha barnen hemma – har resulterat i att flera kommuner har valt att införa vårdnadsbidrag. Vårdnadsbidrag innebär att föräldrar erbjuds att få en summa pengar för att vårda sitt barn hemma, i stället för att ha barnet i förskola. Vårdnadsbidrag är långt ifrån infört i alla kommuner: 2011 hade 1,9 procent av alla barn i förskoleålder vårdnadsbidrag, eller 3,7 procent om endast de kommuner som har infört vårdnadsbidrag räknas med. Vårdnadsbidraget verkar alltså hittills inte ha varit ett särskilt populärt sätt att lösa barnomsorgen på, men det finns grupper som i högre grad tenderar att ta ut vårdnadsbidrag för sina barn än andra. I till exempel Stockholm har stadsdelar med högre arbetslöshetsproblematik en betydligt högre grad av användande av vårdnadsbidrag.

Den andra valfrihetslinjen kom med barnomsorgspengen 2009. Kommunerna blev då skyldiga att godkänna förskolor, fritidshem samt alternativa pedagogiska omsorgsformer i enskild regi. Till dessa verksamheter utgår ett bidrag, eller en barnomsorgspeng. Barnomsorgspengen syftade till att öka föräldrars möjlighet att välja utövare av barnomsorg till sina barn. (Regeringskansliet, 2009) Valfrihetsspåret hänger på så vis ihop med ökat pedagogiskt fokus, men innebär också att föräldrarna bär ett större ansvar för vilken kvalitet i omsorgen deras barn får.

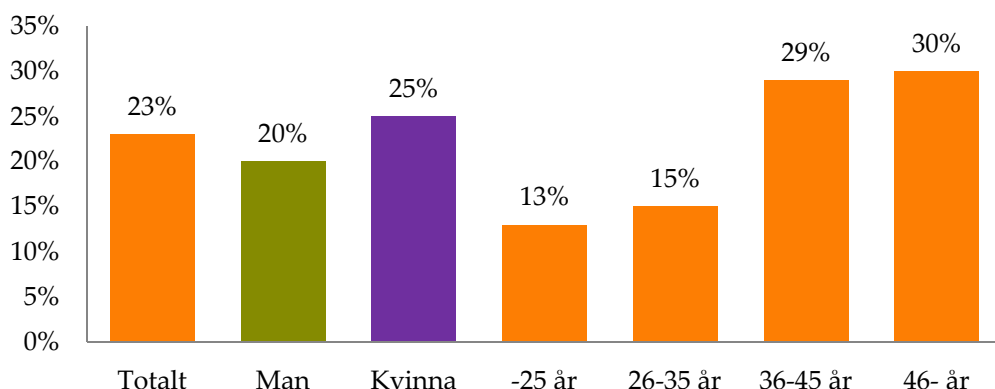
5. Hur har äldreomsorgen utvecklats och vad innebär det för anställda i detaljhandeln?

Tillsammans med barnomsorgen utgör äldreomsorgen en av de viktiga välfärdstjänsterna när det gäller att ge människor lika tillgång till arbetsmarknaden och avlasta från det obetalda omsorgsarbetet. Eftersom 23 procent av Handels medlemmar i detaljhandeln har äldre anhöriga som har behov av stöd i vardagen är äldreomsorgen en välfärdstjänst med betydelse för såväl deras privatliv som arbetsliv. I detta avsnitt studerar vi vad Handels medlemmar i detaljhandeln tycker om äldreomsorgen och utvecklingen av äldreomsorgen över tid.

5.1 Är Handels medlemmar nöjda med äldreomsorgen?

Bland Handels medlemmar är det som sagt 23 procent som har äldre anhöriga som har behov av stöd och hjälp i vardagen. Kvinnor har det i något större utsträckning än män, men framför allt är det medlemmar i de högre åldersgrupperna som har äldre anhöriga i behov av stöd.

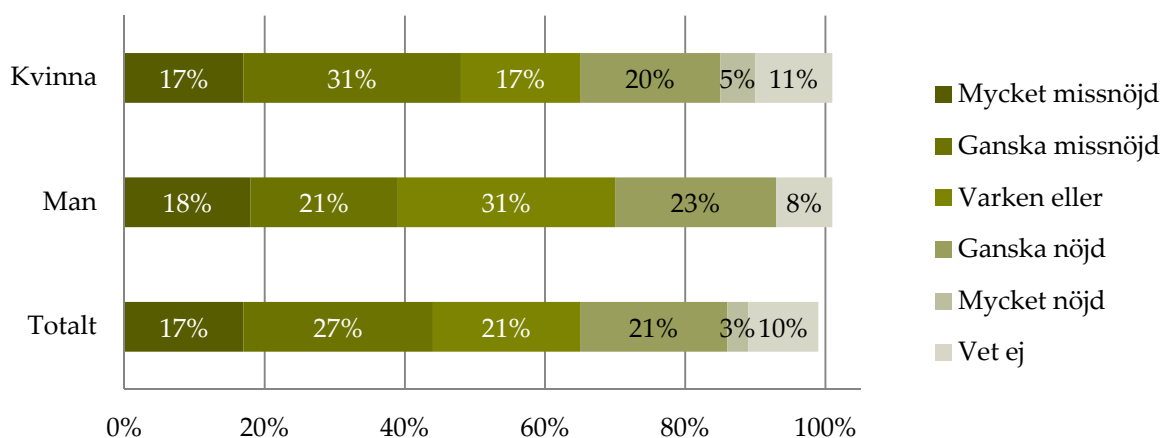
Diagram Q. Andel av Handels medlemmar inom detaljhandeln som har äldre anhöriga som har behov av hjälp eller stöd i vardagen

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Vid en jämförelse av tilltron och nöjdheten med barnomsorgen syns det tydligt att äldreomsorgen är förknippad med större misstro bland Handels medlemmar. Medan 79 procent av Handels medlemmar inom detaljhandeln med barn är mycket nöjda eller ganska nöjda med barnomsorgen, så är endast 24 procent mycket eller ganska nöjda med äldreomsorgen. Att 44 procent är mycket missnöjda eller ganska missnöjda med äldreomsorgen innebär att det är fler som är missnöjda än nöjda.

Diagram R. Andelen av Handels medlemmar i detaljhandeln med äldre anhörig i behov av hjälp eller stöd i vardagen som är nöjd med omsorgen som deras anhörig ges av samhället, uppdelat på kön

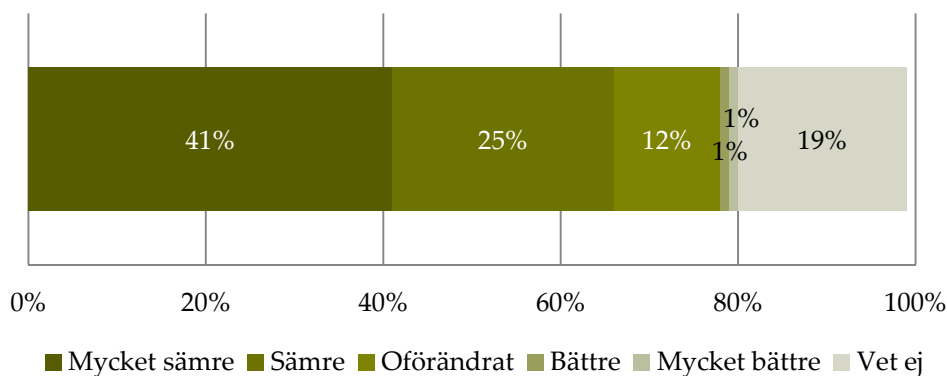

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Till synes är skillnaden mellan hur män och kvinnor upplever omsorgen av sina äldre anhöriga liten. Kvinnor är i något större utsträckning än män ganska eller mycket missnöjda med äldreomsorgen, med 48 procent bland kvinnorna mot 37 procent bland männen. Men något fler kvinnor än män (av få) är också mycket eller ganska nöjda med äldreomsorgen, med 25 procent bland kvinnorna mot 23 procent bland männen.

Samtidigt som 44 procent av Handels medlemmar inom detaljhandeln i snitt är ganska eller mycket missnöjda med äldreomsorgen, tycker också majoriteten att äldreomsorgen har blivit sämre sedan senaste valet till Sveriges riksdag, som diagram K nedan visar.

Diagram S. Andelen av Handels medlemmar i detaljhandeln med äldre anhörig i behov av hjälp eller stöd i vardagen som tycker att äldreomsorgen har blivit sämre respektive bättre sedan senaste valet till Sveriges riksdag

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

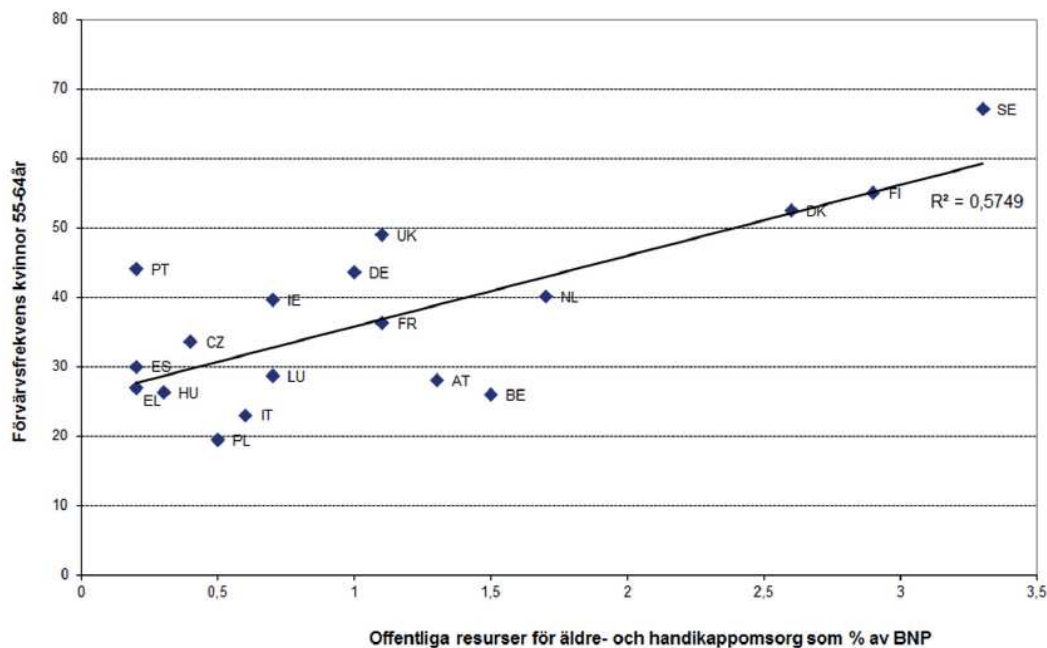
Bland Handels medlemmar i detaljhandeln som har äldre anhöriga i behov av vård eller stöd tycker 41 procent att äldreomsorgen har blivit mycket sämre de senaste åren, och ytterligare 25 procent tycker att det har blivit sämre. Endast 2 procent tycker att det har blivit bättre. Vad kan detta missnöje med äldreomsorgen bero på?

5.2 Utvecklingen av äldreomsorgen i Sverige

När den svenska äldreomsorgen jämförs med andra länders omsorgslösningar brukar Sverige beskrivas som ett land med omfattande omsorgstjänster av hög kvalitet, som finansieras med offentliga medel och utförs av offentligt anställd personal. På samma sätt brukar det hävdas att äldreomsorgen i Sverige är universell, att samma goda äldreomsorg ges till alla samhällsskick. Riktlinjerna för svensk äldreomsorg är tydliga: den svenska äldreomsorgen ska vara tillgänglig efter behov och inte efter köpkraft, samt finansierad genom skattemedel och demokratiskt styrd. (Prop. 1997/98:113 s 1)

Diagram T visar sambandet mellan de offentliga resurserna till äldreomsorgen (som andel av BNP) med kvinnors förvärvsfrekvens i åldrarna 55-64 år. Som synes har Sverige i ett internationellt perspektiv en mycket hög förvärvsfrekvens i den åldersgruppen och en hög andel av BNP som går till den offentligfinansierade äldreomsorgen.

Diagram T. Förvärvsfrekvens för kvinnor 55-64 år och offentliga resurser till äldre- och handikappomsorg som andel av BNP, för 18 länder

Källa: Diagram hämtat från Szebehely & Ullmanen, *Åtstramningens pris* (2012).

Trots en stor offentlig äldreomsorg i Sverige beräknas mellan 60 och 70 procent av all äldreomsorg vara informell (Szebehely, 2005). Den offentliga omsorgen kan alltså snarare betraktas som komplement till den informella omsorgen, i stället för tvärtom som det ofta framställs.

Under flera år har dessutom den offentliga äldreomsorgen krympt kraftigt, sett till både andel äldre som tar del av offentlig äldreomsorg; hur mycket äldreomsorgen kostar som andel av BNP och hur mycket äldreomsorg de äldre får (se exempelvis Socialstyrelsen 2011). Totalt sett fanns det drygt 100 000 färre hjälpmottagare år 2009 än vid 1970-talets slut, samtidigt som antal äldre i befolkningen hade ökat med 250 000 personer. Procentuellt sett innebär detta att andelen över 80 år med någon form av offentlig äldreomsorg minskat från 62 procent till 37 procent. En viss del av tappet kan förvisso förklaras med att den yngre delen av den äldre befolkningen har blivit

friskare, men detta gäller inte de äldsta och minskningen har berört även dem. (Szebehely & Trydegård, *Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender*, 2007)

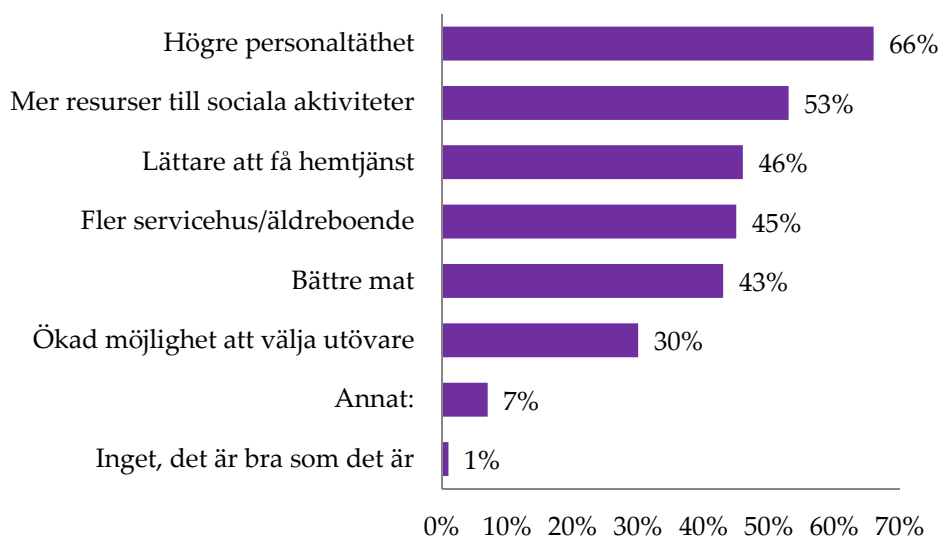
Den stora minskningen av antalet äldre som får del av offentlig omsorg har inte med lagförändringar att göra; lagen säger fortfarande att kommunerna är ansvarig för att förse de äldre medborgarna med den omsorg de behöver.

Men ekonomiskt pressade lägen gör att kommunerna har höjt kriterierna som äldre ska uppfylla för att vara berättigade till hemtjänst och äldreboende. Kommuner har också visat sig bygga trösklar för äldreomsorgen genom att höja hemtjänsttaxan. Under 1990-talet ökade avgifterna i många kommuner, och flera studier har visat att avgifterna hindrar framförallt äldre med låga inkomster att ansöka om hemtjänst.

En annan anledning till att äldreomsorgen har minskat i både omfattning och kostnader, är att äldreomsorgen har blivit mindre attraktiv att använda sig av. Hjälpen i hemtjänsten är till exempel numera avgiftsstyrd, vilket innebär att det finns ett biståndsbedömt beslut på exakt vilka uppgifter hemtjänsten ska utföra för den enskilda. Tidigare var ofta hjälpen tidsstyrd, vilket innebar att brukaren kunde välja vilka sysslor den behövde hjälp med inom den biståndsbedömda tidsramen. Det tidigare systemet var därmed mer flexibelt. (Szebehely, *Anhörigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser*, 2005)

Äldreomsorgen innehåller både hemtjänst och särskilt boende, och dessa omsorgsalternativ är också behäftade med olika problem och lösningar. Diagram U nedan visar vilka förändringar Handels medlemmar inom detaljhandeln vill se i äldreomsorgen. Högst prioriterat är högre personaltäthet, följt av mer resurser till sociala aktiviteter samt att det ska vara lättare att få hemtjänst och att det ska finnas fler äldreboenden. Sist på listan är ökad möjlighet att välja äldreomsorgsaktör. Precis som när Handels medlemmar i detaljhandeln har angett vilka förbättringar de helst vill se inom barnomsorgen, så har det varit möjligt att ange flera alternativ här. Det är därför intressant att ökad valfrihet återigen hamnar sist bland de förbättringar Handels medlemmar vill se i välfärden.

Diagram U. Hur Handels medlemmar inom detaljhandeln med äldre anhöriga i behov av hjälp eller stöd i vardagen vill att äldreomsorgen ska förbättras (de svarande har fått välja flera svarsalternativ)

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

5.3 Hur påverkar utvecklingen av äldreomsorgen möjligheten till lönearbete?

En konsekvens av den minskade offentliga äldreomsorgen är att den informella omsorgen, eller anhörigomsorgen, har ökat. Närstående till hjälpbehövande äldre har ett större omsorgsansvar i dag än för 15-20 år sedan.

Diagram V. Andel hjälpbehövande hemmaboende 75+ som får hjälp av anhörig eller vän utanför hushållet med minst en av insatserna städning, tvätt, matinköp, matlagning och bad/dusch, år 1988-2010

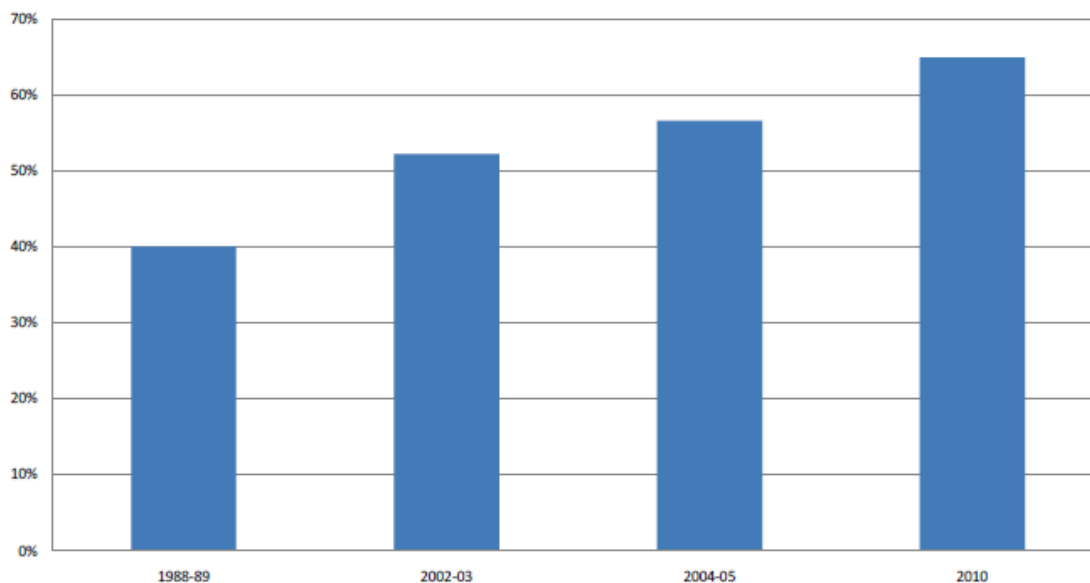

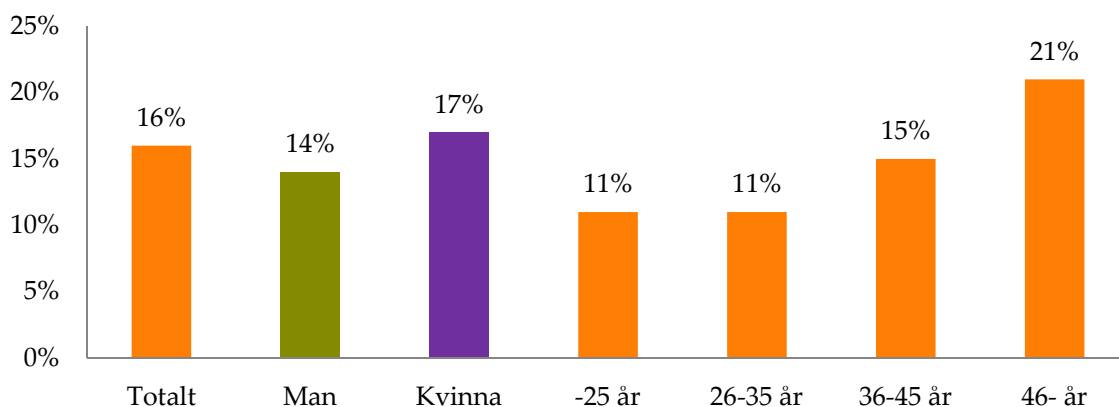
Diagram hämtat från U Lorentzi 2012, *Hänger din mammas trygghet på dig?*.

Diagram V ovan visar att en större andel hjälpbehövande som bor hemma i eget boende får hjälp av någon anhörig utanför det egna hushållet, år 2010 jämfört med 1988-1989. I slutet av 80-talet fick endast 40 procent hjälp av anhöriga utanför hemmet – en siffra som ökat till 65 procent 2010.

Den stora majoriteten som ger anhörigomsorg, gör det i kombination med ett förvärvsarbete. De fåtal studier som har gjorts inom detta område visar att många anhöriga har gjort förändringar i sina arbetstider eller slutat arbeta till följd av anhörigomsorg. Utifrån SCB:s arbetskraftsundersökningar har Marta Szebehely och Petra Ulmanen visat att mellan 80 000 och 100 000 personer har gått ner i arbetstid eller slutat arbeta på grund av anhörigomsorg. (Szebehely & Ulmanen, *Vård av anhöriga - ett högt pris för kvinnor*, 2008)

Som tidigare avsnitt har visat är det inte säkert att Handels medlemmar räknas till gruppen som går ner i arbetstid för att vare sig ta hand om barn eller föräldrar, helt enkelt för att de sällan har en heltidsanställning att gå ned från. Ytterst få av Handels medlemmar inom detaljhandeln uppger också vård av äldre anhörig som det främsta skälet till att de arbetar deltid. Men trots detta är anhörigomsorg ett vanligt fenomen bland Handels medlemmar.

Diagram W. Andel detaljhandelsanställda som regelbundet hjälper anhörig* som behöver stöd i vardagen

*Anhörig definieras här som någon som är gammal, sjuk eller handikappad i respondentens närhet.

Källa: Novus/Handels medlemsundersökning september 2013.

Totalt är det 16 procent av Handels medlemmar inom detaljhandeln som regelbundet hjälper en anhörig. Kvinnor uppger att de regelbundet hjälper anhöriga i något högre grad än män, men skillnaden syns även i detta diagram främst bland olika åldersgrupper. Jämför vi detta diagram med diagram Q, som visade att 23 procent av Handels medlemmar i detaljhandeln har äldre anhöriga i behov av stöd, kan en försiktig men rimlig slutsats vara att en relativt stor andel som har äldre anhöriga i behov av stöd också hjälper anhöriga i behov av stöd.

Många studier visar att män i nästan lika hög utsträckning som kvinnor uppger att de regelbundet hjälper anhöriga, och Handels medlemmar inom detaljhandeln bekräftar denna bild. Men samtidigt finns det också studier som indikerar att kvinnor underdriver sin hjälpsinsats relativt männen. Exempelvis Ulrika Lorentzis analys av levnadsundersökningarna i rapporten *Hänger din*

mammas trygghet på dig? visar att nästan en tredjedel av de hemmaboende 75 år och äldre med hjälpbehov, får hjälp av en dotter, samtidigt som ungefär 14 procent får hjälp av en son.⁴

Men anhörigomsorgen har inte bara ett könsmönster, utan också ett tydligt klassmönster. Bland de äldre som får hjälp utanför det offentliga är det en allt större grupp som säger sig få *annan hjälp*, vilket i huvudsak är privat köpt hjälp. Genom att studera ULF-undersökningar 2004-2005 har Marta Szebehely visat att det främst är pensionärer med hög utbildning som *köpte* privat hjälp. Bland äldre med hög utbildning som bor hemma fick drygt en tredjedel hjälp av anhöriga, lika många fick hjälp av hemtjänsten, och en femtedel köpte privat hjälp. Bland äldre med lägre utbildning var det en väldigt liten andel som köpte privat hjälp, samtidigt som en betydligt högre andel, närmare bestämt 58 procent, fick hjälp av anhöriga.

Szebehelys jämförelse är gjord på data från 2004, sedan dess har stora förändringar skett i många kommuner gällande äldreomsorgen, samtidigt som skattesubventioner har införts på nationell nivå som har gjort det billigare att köpa privat hjälp. För personer med hög inkomst är det i dag ofta billigare att använda sig av skattesubventionerad privat köpt hjälp än den kommunala hemtjänsten.

---

⁴ I levnadsundersökningarna får respondenterna svara på om de får hjälp med minst en av givna insatser; *städning, tvätt, matinköp, matlagning och bad/dusch*. Sönerna kan ju alltså hjälpa till med andra saker som inte ingår i studien.

6. Välfärdens valfrihet?

Redan 1990 när Esping-Andersen kom ut med sitt standardverk, där han särskiljer den skandinaviska generella välfärdsmodellen från den liberala och den konservativa, hade välfärden i Sverige börjat stramas åt och startat sin resa mot en mer marknadsliberal modell, med allt större andel privata inslag. Orsakerna till avregleringen och den ökade andelen privata inslag i offentlig sektor var flera.

Till att börja med blandades ekonomiska intressen med nyliberala idéer som fick fäste, med budskapet om att en ökad marknadsorientering skulle bidra till att vår offentliga sektor skulle bli mer resurseffektiv, kosta mindre och, genom konkurrensutsättning, öka medborgarnas valfrihet (Lindgren, 2013). Med ett begrepp brukar detta kallas *new public management*.

När den borgerliga regeringen tillträdde 2006 fick så privatiseringsvågen ny fart genom lagen om offentlig upphandling (LOU 2007:1091) och lagen om valfrihet (LOV 2008:962). Med lagen om offentlig upphandling blev det möjligt för företag som ville sälja tjänster till offentlig sektor att ta sig in på välfärdsmarknaden och när lagen om valfrihet kom fick patienter själva möjlighet att välja att byta utförare av välfärdstjänster.

Men när Handels medlemmar fick svara på frågan hur de vill att barnomsorgen och äldreomsorgen ska förbättras hamnade ökad valfrihet på sista plats för båda välfärdstjänsterna.

Handels medlemmars önskelista för barnomsorgen

1. Högre personaltäthet
2. Mindre barngrupper
3. Mer resurser till utflykter och annat
4. Ökade öppettider
5. Mer pedagogisk verksamhet
6. Ökad valfrihet

Handels medlemmars önskelista för äldreomsorgen

1. Högre personaltäthet
2. Mer resurser till sociala aktiviteter
3. Lättare att få hemtjänst
4. Fler servicehus/äldreboenden
5. Bättre mat
6. Ökad möjlighet att välja

Varken barnomsorgen eller äldreomsorgen har såklart inte heller undgått att påverkas av det marknadsmässiga tänkande som har präglat hela välfärdens utveckling. Bland annat har de vinstdrivande aktörerna ökat i andel inom äldreomsorgen. År 2010 utfördes 19 procent av all äldreomsorg i privat regi, som inkluderar både vinstdrivande och icke-vinstdrivande aktörer. Åtta år tidigare utfördes 11 procent av all äldreomsorg i privat regi, och det är framförallt de vinstdrivande aktörerna som har ökat sin andel.

Det svenska folket har dock haft en kompakt avig inställning till privata aktörer på marknaden, och den stora majoriteten ser hellre välfärd skött och finansierad av det offentliga än en välfärd med vinstdrivande aktörer. (Nilsson, 2013)

Trots starka politiska och ekonomiska förhoppningar, och en snabb utveckling av privata välfärdsföretag, har forskningen ännu inte kunnat konstatera att privatiseringarna har bidragit till höjd kvalitet och kostnadseffektivitet. Inom vissa områden och kommuner kan tillgängligheten i viss mån ha ökat, men inte ens det finns det några säkra slutsatser om (Hartman, 2011). Tills tillräcklig kunskap finns för att visa eller avfärda att konkurrensutsättning av välfärden har inneburit de förtjänster som man trodde, kan vi peka på några möjliga problemområden med marknadsstrategin.

Att vinstdrivande aktörer gör vinst genom att spara på kostnaderna är ett hot mot kvaliteten och tilltron till omsorgen.

Det finns flera olika sätt att mäta kvalitet på, men *personalens tid för omsorg* anses både i nationell som internationell forskning som den mest avgörande faktorn för en god äldreomsorg. Såväl internationella studier som svenska studier har visat att kommunalt drivna äldreboenden har högre personaltäthet än privat drivna boenden. Den svenska studien fann också att de kommunalt drivna verksamheterna hade en högre andel heltidsanställningar och färre vikarier. Det innebär att de offentligt drivna äldreboendena var bättre vad det gäller kvalitetsindikatorerna tid och kontinuitet.

Som tidigare kapitel visat har det under många år sparats in på resurser till äldreomsorgen, men även till barnomsorgen som har minskat sin personaltäthet. Kombinationen av minskade resurser, ett upplevt behov av mer välfärd, och företag som gör vinst inom välfärden genom att spara på kostnader, är ett politiskt problem. Om medborgarna känner att välfärden inte räcker till, men att det samtidigt finns en misstanke om att ökade resurser inte går till verksamhet utan till företagets vinster, hålls rimligen krav på högre skatter och mer resurser till välfärden tillbaka. I stället finns risken att människor löser omsorgsbehoven i högre grad på egen hand.

Att äldreomsorgen kompletteras med privat finansierade tilläggstjänster är ett hot mot den generella välfärden.

Privata omsorgsföretag kan sälja tilläggstjänster till den som inte tycker att den offentliga omsorgen räcker till och är villig att betala ur egen ficka. Detta är något som den kommunala omsorgen inte kan göra.

Dessutom har regeringen sedan den 1 juli 2007 gjort det mer förmånligt att köpa privat hjälp genom att införa skattesubventioner för hushållsnära tjänster, även kallat RUT-avdrag. Denna politik ökar skillnaden mellan den hjälp och omsorg som höginkomsttagare kan få, och den omsorg äldre utan starka ekonomiska resurser har tillgång till. Höginkomsttagare med relativt små omsorgsbehov tjänar dessutom ekonomiskt på att använda sig av RUT-tjänster i stället för den kommunala hemtjänsten. Det riskerar att minska betalningsviljan till den generella välfärden, som då skulle kunna gå mot ett mer liberalt system som enbart täcker de grundläggande välfärdsbehoven och övrig omsorg får köpas till.

Statistik från SCB visar att barnfamiljer och ensamstående äldre är de vanligaste köparna av RUT-tjänster. I gruppen äldre är det de 75 år och äldre, det vill säga den grupp som traditionellt har använt sig av äldreomsorg, som i störst utsträckning gör RUT-avdrag. Bland barnfamiljer kan RUT-avdrag till exempel användas för att låta någon annan (privat köpt hjälp) hämta tidigt på förskolan, och att göra RUT-avdrag var avsevärt vanligare bland höginkomsttagarfamiljer än låginkomsttagarfamiljer. (Statistiska centralbyrån, 2011)

Kundvalsmodeller gynnar dem som gör sin röst hörd och minskar därmed likvärdigheten.

Socialstyrelsen fick 2010 i uppdrag att utvärdera hur valfrihetssystemet fungerar ur ett patient- och befolkningsperspektiv, och i relation till de nationella målen om jämlikhet, jämställdhet och likvärdighet i hela landet. Socialstyrelsens rapport uttrycker en oro för att resursstarka individer gynnas i förhållande till mer resurssvaga individer. Detta eftersom resursstarka individer antagligen har bättre förutsättningar för att kunna ställa högre krav och göra sin röst hörd, och därmed också får en bättre vård, än vad resurssvaga individer har. I rapporten betonar Socialstyrelsen också att det är ett problem att det saknas statistiska verktyg för att utvärdera hur jämlikheten påverkas av kundvalsmodeller.

I debatten om välfärdsföretagens möjlighet eller icke möjlighet att ta ut vinst brukar privatiseringens företrädare hävda att möjligheten att göra vinst är ett måste – utan vinst försvinner möjligheten till valfrihet inom välfärden. Men värt att poängtera är att valfriheten i sig inte är ett givet mål. Valfriheten må ha vissa förtjänster, men ökad valfrihet kommer sist på Handelsmedlemmars önskelista över förbättringar inom barn- och äldreomsorgen. Därtill bidrar valfriheten också till en utveckling där välfärden individualiseras och innebär olika saker för olika samhällsklasser; en utveckling mot en välfärd som inte längre är generell. Det är illavarslande i sig, men också något som står i vägen för ambitionen om en jämlik och jämställd arbetsmarknad.

7. Hit men inte längre?

I Sverige har det sedan 1970-talet funnits en politisk ambition att kvinnor och män ska kunna delta i arbetslivet på lika villkor. Sedan de jämlikhetspolitiska ambitionerna sattes har vi kommit en bra bit på väg. Kvinnors och mäns arbetskraftsdeltagande har närmat sig varandra och det anses i dag självklart att kvinnor, liksom män, ska ha ett betalt arbete och ha lika möjlighet att uppnå egen försörjning.

Dock kan vi konstatera att jämlikhetsmålen ännu inte är uppnådda. På hela arbetsmarknaden jobbar kvinnor i högre grad deltid, och speciellt utbrett är deltidsarbetet bland arbetarkvinnor.

Det finns olika skäl till varför man jobbar deltid, och skälen kan vara svåra att särskilja från varandra både för oss som facklig organisation, deltidsarbetarna själva, arbetsgivarna, för politiken och för samhället i övrigt. Normer, arbetsgivarens flexibilitetsstrategier, arbetstiderna, arbetsmiljön, lönen och villkor, synen på det egna arbetet och välfärdstjänster är alla viktiga komponenter som hänger ihop, påverkar varandra och bidrar till att deltidsarbetet fortsätter.

I denna rapport har vi tittat på frågan om välfärdstjänsterna är utformade på ett sätt som i tillräckligt hög grad främjar kvinnors och mäns lika möjligheter på arbetsmarknaden. Det var i välfärdspolitikerna en stor del av det tidigare jämställhetsarbetet hade sitt fokus, endast genom att frigöra kvinnor från det obetalda arbetet var det praktiskt möjligt för dem att delta fullt ut på arbetsmarknaden. För att uppnå detta mål måste välfärden hålla en hög kvalitet och en hög kvantitet. Endast genom att uppfylla de krav arbetstagarna ställer på innehåll och tillgänglighet kan välfärden på ett reellt plan bidra till att öka jämställdheten och jämlikheten och minska deltiderna på arbetsmarknaden. Gör välfärden det i dag?

Svaren från Handels och Novus medlemsundersökning visar att drygt hälften av Handels deltidsanställda i detaljhandeln anger skälet svårt att få heltid som främsta skäl till att de jobbar deltid, cirka 6 procent av medlemmarna anger vård av barn eller annan nära anhörig som främsta skäl. Dessa svar skiljer sig en del från SCBS arbetskraftsundersökning där man frågat deltidsanställda på hela arbetsmarknaden om deras skäl till deltid. Där uppger närmare 20 procent av deltidsarbetande kvinnor att vård av barn eller anhörig är anledningen till deras deltidsarbete och 28 procent att det är svårt att få heltid. Skillnaden mellan svaren finns i att detaljhandeln är en deltidsbransch och att många av Handels medlemmar arbetade deltid långt innan de fick barn eller åldrande föräldrar. Det betyder inte att Handels medlemmar i lägre utsträckning är ansvariga för omsorg om sina barn och anhöriga, tvärtom. Det betyder bara att bilden av deltidsarbete är mer komplex än vad dessa undersökningar ger uttryck för.

Vår undersökning visar att Handels medlemmar som arbetar i detaljhandeln upplever att deras behov av välfärden inte uppfylls, varken i form av kvalitet eller tillgänglighet. Nästan 25 procent av detaljhandelns deltidsanställda med hemmaboende barn anger att barnomsorgens och fritidsverksamhetens öppettider hindrar dem från att arbeta heltid. Medan arbetet på obekväma arbetstider ökar på hela arbetsmarknaden har utvecklingen av barnomsorg på obekväma arbetstider gått i stå. I stället för att öka tillgängligheten och kvaliteten har den politiska prioriteringen handlat om att utveckla det pedagogiska innehållet och öka möjligheten för föräldrarna att välja utförare och pedagogisk inriktning.

Nästan hälften, 44 procent, av Handels medlemmar i detaljhandeln som har äldre föräldrar i behov av stöd eller vård är mycket eller ganska missnöjda med äldreomsorgen. En stor majoritet, 66 procent, tycker dessutom att äldreomsorgen har blivit sämre de senaste åren. Handels medlemmar vill att äldreomsorgen ska förbättras genom att öka personaltätheten, öka tillgängligheten och förbättra maten till de äldre. För att nämna några exempel.

När det finns ett glapp mellan behov av välfärd och vad välfärden faktiskt erbjuder börjar människor hitta individuella lösningar i stället. För den del av befolkningen som har det väl ställt kan ett sätt att lösa behoven vara att låta någon annan utföra den omsorg eller de tjänster man har behov av. Man köper helt enkelt tjänster som hämtning från förskolan, fönsterputs till sin gamla mamma eller vad det nu kan röra sig om. För den del av befolkningen där inkomsterna inte är så höga och där deltidsarbete är vanligt förekommande, finns oftast bara ett alternativ – man gör själv. Man hämtar tidigt på förskolan, putsar sin mamas fönster och fortsätter att jobba deltid för att hinna med det obetalda arbetet. Arbetarkvinnorna betalar därför ett högt pris för välfärdens minskande omfattning.

De ansvariga för den nuvarande välfärdspolitiken tycker inte att det är ett problem att de individuella lösningarna utgör en allt större del av välfärden. Tvärtom, den nuvarande välfärdspolitiken har kompletterats med ett skattesystem som premierar den som har höga inkomster och kan betala själv, vid sidan om. Skatteavdragen för hushållsnära tjänster ökar, och de ökar mest i barnfamiljer och bland äldre i behov av omsorg. Därmed har också välfärdspolitiken tagit ett stort kliv mot en mer liberal modell där samhället bistår med en viss grundtrygghet, och den som behöver mer får betala mer ur egen ficka.

Om välfärden skulle förbättras, skulle deltiderna då minska? Den som har läst denna rapport ända till slut har förstått att deltidspromblematiken i handeln är stor och komplex. Och mycket ska till innan detaljhandeln är en bransch där heltider är norm och deltiden är undantag. Hur mycket en förbättrad välfärd kan minska andelen med deltidstjänster är svårt att säga. Men vad viktigare är att poängtera: välfärdstjänsterna utgör på många sätt ramverket, de fungerar som ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för heltidsarbete i en bransch där en stor del av arbetstiden sker på kvällar och helger. Utan välfungerande välfärdstjänster som uppfyller Handels medlemmars behov kommer möjligheten att gå upp i heltid att vara liten.

Genom att återigen se välfärden som själva förutsättningen för ett jämlikt arbetsliv, inser vi också att välfärden behöver utvecklas för att nå målet om en jämlik arbetsmarknad. Vi har kommit en bra bit på väg, men ännu är vi inte framme.

Referenser

Statistiska källor:

Partsgemensam lönestatistik 2012
SCB, Arbetskraftsundersökningar, n AKU, egen beställning
SCB, Levnadsundersökningar, ULF,
Novus, Handelspanelen september 2013

Tryckta källor:

- Carlsson, C., & Focklin, H. (2007). *Från dagis till förskola - en utvecklingsprocess i tid*. Kristianstad: Höskolan i Kristianstad.
- Hartman, L. (2011). *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS förslag.
- Hort, K., & Järliden Bergström, Å.-P. (2013). Konkurrensutsatt välfärd i behov av reform. i Å.-P. Järliden Bergström, & K. Hort (Red.), *Från konkurrens till kvalitet. Vägen till ökad jämlikhet i välfärden*. (ss. 11-27). Stockholm: Tiden.
- Johansson, L., Sundström, G., & Hassing, L. (2003). State provision down, offsprings up: The reverse of old-age care in Sweden. *Ageing & Society* (23), ss. 269-280.
- Kommunal & Hotell och Restaurangfacket. . (2010). *Varför finns det inte nattis när det finns dagis?* Stockholm.
- Lindgren, A.-M. (2013). Välfärdspolitikens förändring. i Å.-P. Järliden Bergström, & K. Hort (Red.), *Från konkurrens till kvalitet. Vägen till ökad jämlikhet i välfärden*.
- LO. (2011). *Röster om facket och jobben*. Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.
- Lorentzi, U. (2012). *Alla andra hämtar tidigt*. Stockholm: Kommunal.
- Sand, A.-B. (2010). *Anhöriga som kombinerar förvärsarbete med anhörigomsorg*. Nationellt kunskapscentrum Anhöriga.
- Sand, A.-B. (2012). Anhörigvård på ojämlika livsvillkor - en granskning av informell äldreomsorg utifrån etnicitet och kön. i L. Andersson, P. Öberg, L. Andersson, & P. Öberg (Red.), *Jämlik ålderdom? I Samtiden och framtiden* (ss. 164-186). Malmö: Liber.
- Sandberg, S. (2012). *Barnomsorg på obekvämt tid - för vem?* Stockholm: Kommunal.
- Socialstyrelsen. (2011). *Valfrihetssystem ur ett befolknings- och patientperspektiv. Delredovisning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2005:66. (2005). *Makt att forma samhället och sitt eget liv - jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Statistiska centralbyrån. (1 2011). RUT vanligast efter 85. *Välfärd*.
- Szebehely, M. (2005). Anhörigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser. i S. 2005:66, *Forskarrapporter till jämställdhetspolitiska utredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Szebehely, M. (2009). Omsorgsmönster bland kvinnor och män - inte bara en fråga om kön. i E. Gunnarsson, M. Szebehely, E. Gunnarsson, & M. Szebehely (Red.), *Genus i omsorgens vardag* (ss. 27-46). Stockholm: Gothia Förlag.
- Szebehely, M. (2011). Insatser för äldre och funktionshindrade i privat regi. i L. Hartman (Red.), *Konkurrensens konsekvenser* (ss. 215-257). Stockholm: SNS Förlag.
- Szebehely, M. (2012). Universell eller skiktad äldreomsorg - vem vinner och vem förlorar. i L. Andersson, & P. Öberg (Red.), *Jämlik ålderdom? I samtiden och framtiden* (ss. 209-217). Malmö: Liber.
- Szebehely, M., & Trydegård, G.-B. (vol 14 2007). Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender. *Socialvetenskaplig tidskrift*, ss. 197-219.

Szebehely, M., & Ulmanen, P. (2008). Vård av anhöriga - ett högt pris för kvinnor. *Välfärd*, ss. 12-14.

Thoursie, A. (2004). *Varför tjänar kvinnor mindre? Handbok i lönediskriminering*. Stockholm.

Ulmanen, P. (2009). Anhörigomsorgens pris för döttrar och söner till omsorgsbehövande äldre. i E. Gunnarsson, M. Szebehely, E. Gunnarsson, & M. Szebehely (Red.), *Genus i omsorgens vardag* (ss. 117-131). Stockholm: Gothia Förlag.

Internet:

Nilsson, L. (den 08 10 2013). *Välfärdsolitik och välfärdsopinion 1986-2012. Vinster i Välfärden?*

Hämtat från www.som.gu.se: http://www.som.gu.se/digitalAssets/1447/1447207_vinster-i-v--lf--rden.pdf

Regeringskansliet. (2009). Hämtat från [regeringen.se](http://www.regeringen.se):

<http://www.regeringen.se/sb/d/11247/a/119652>

Skolverket. (den 30 08 2013). Hämtat från www.skolverket.se

Nu når du
Handels Direkt
på 0771-666 444

Hos Handels Direkt får du personlig rådgivning i frågor som rör ditt medlemskap, jobbet och arbetslivet. Det kan vara allt från anställningsvillkor, löner, arbetsmiljön, rättigheter och medlemsförmåner till frågor om din medlemsavgift.

Du når Handels Direkt alla vardagar 8-18 på 0771-666 444, oavsett var du bor.

Handelsanställdas förbund